

Dr. Victor Giuleanu

TRATAT
DE
TEORIA MUZICII

TOME I

GRAFOART

©2014. Toate drepturile rezervate.
Copierea de orice fel se va efectua exclusiv
cu acordul scris al S.C. Casa de Editură GRAFOART.

Ilustrația copertei:
pictură de **Giovannino de' Grassi** (1350 – 1398).

Prezenta ediție este o reproducere în facsimil a lucrării:
Victor Giuleanu, *Tratat de Teoria Muzicii*,
Editura muzicală, București, 1986.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GIULEANU, VICTOR

Tratat de teoria muzicii / Victor Giuleanu. -

București : Grafoart, 2013

ISBN 978-606-8486-23-9

78

EDITURA MUZICALĂ GRAFOART

București, str. Brașov nr. 20

LIBRĂRIA MUZICALĂ G. Enescu

București, piața Sfinții Voievozi nr. 1

TEL.: **0747 236 278 (07-GRAFOART); 021 315 07 12**

E-MAIL: **GRAFOART1991@GMAIL.COM**

COMENZI ON-LINE: **WWW.LIBRARIAMUZICALA.RO**

CONȚINUT

Prefață	5
PROLEGOMENE	8
I. Fenomenul artistic muzical în lumina studiului și cercetării științifice de specialitate. Cadrul general al muzicologiei.	8
II. Domeniile fundamentale de cercetare a fenomenului muzical privit sub cele două laturi: practică și sistematică	9
Disciplinae artis musicae	
1. „Musica practica“	10
— Compoziția (face parte atât din latura practică a muzicii cât și din cea sistematică)	
— Interpretarea	
— Receptarea operelor de artă	
2. „Musica sistematică“ (Muzicologia)	10
— Teoria generală a muzicii (teoria, armonia, polifonia, formele, instrumentația și orchestrația, estetica muzicală, compoziția)	11
— Istoria muzicii.	12
— Etnomuzicologia.	13
— Psihologia muzicii	13
— Sociologia muzicii	14
— Semiotica muzicală	16
III. Teoria muzicii	
Elemente definind obiectul, importanța și direcțiile de cercetare ale domeniului	20
PARTEA I Principii teoretice introductive	
Prezentarea tematicii	24
Cap. I — SUNETUL — MATERIA PRIMĂ A MUZICII	25
1. Relația dintre știința și arta sunetelor. Necesitatea cunoașterii datelor științifice privind materia sonoră	25
2. Definirea sunetului ca fenomen complex.	28
Principii generale privind fizica sunetelor	
A. PRODUCEREA VIBRAȚIILOR	
1. Condițiile naturale și forțele care acționează în procesul vibrării corpurilor sonore	31
2. Legile fizice care stau la baza fenomenului producerii vibrațiilor.	33
3. Proprietățile fizice (naturale) ale vibrațiilor	39
4. Corpuri (surse) producătoare de sunete	44
— Surse sonore clasice (din perioada creației preelectronice).	45
— Surse sonore electrice și electronice	49
5. Înregistrarea magnetică a sunetului	52
— Înregistrarea și redarea monofonică	52
— Înregistrarea și redarea stereofonică	53
— Conceptul de înaltă fidelitate acustică (High-Fidelity)	54
— Sunetul panoramic	55
B. PROPAGAREA VIBRAȚIILOR	
1. Undele sonore — forme specifice de propagare a vibrațiilor. Câmp acustic	56
2. Determinantele fizice ale undei sonore	57
— Viteza de propagare.	57
— Lungimea de undă	58
3. Alte aspecte ale fenomenului propagării sunetelor	
— Reflexia (unde reflectate)	58

— Interferarea undelor sonore	59
— Fenomenul „bătăilor 11 acustice”	60
— Difracția.	60
— Reverberația	60
— Ecoul.	61
Cap. III — BAZELE FIZIOLOGICE ALE MUZICU	63
Principii generale privind fiziologia sunetelor	
1. Mecanismul audiției	64
2. Sunet muzical și zgomot	65
3. Calitățile fiziologice ale sunetului. Relația dintre parametri sonori fizici și caracterul lor sensibil; elementele de expresie pe care aceștia le generează în muzică	69
— Înălțimea sonoră	70
— Durata sunetului	72
— Intensitatea sonoră	73
— Timbrul sonor	74
— Spațialitatea — o nouă dimensiune a materiei sonore pusă în slujba muzicii	80
4. Domeniul (câmpul) de audibilitate).	83
— Limita audibilă determinată de înălțimea sunetelor	83
— Limita audibilă determinată de durata sunetelor	84
— Limita audibilă determinată de intensitatea sonoră	85
— Auz muzical (absolut și relativ)	88
— Dereglări auditive	90
Cap. IV — BAZELE PSIHOLOGICE ALE MUZICII	91
1. Fenomenul sonor și latura sa psihică. Relația dintre lumea sunetelor și cea afectivă	91
2. Forme specifice ale vieții afective interesând în mod deosebit muzica	92
3. Domenii specifice ale psihologiei muzicale	94
— psihologia creației	
— psihologia interpretării artistice	
— psihologia audierii și receptării operei de artă	
Cap. V — ORGANIZAREA ACUSTICO-MUZICALĂ A MATERIALULUI SONOR	97
1. Scara generală sonoră	97
2. Registrele sonore	98
3. Sistemul octavelor	99
4. Treptele scării muzicale	101
5. Diferite sisteme de identificare și denumire a sunetelor	102
— Sistemul acustic	
— Sistemul matematic	
— Sistemul muzical propriu-zis	
Justificarea istorică a denumirii sunetelor în muzică	104
— Originea denumirii literale	
— Originea denumirii silabice	
6. Raporturi conjuncte de înălțime între treptele scării muzicale. Intervalele fundamentale ton-semiton	105
7. Intervalele simple și denumirea lor. Formule acustico-matematice de exprimare a intervalurilor muzicale.	107
8. Microintervale acustice	110
9. Sisteme sonore netemperate (naturale) și temperate (artificiale)	110
A. INTONAȚIA NETEMPERATĂ (naturală)	

— Sistemul de intonație „Pytagora”	111
— Sistemul de intonație „Zarlino”	114
— Sistemul intonației electronice	116
B. INTONAȚIA TEMPERATA (artificială)	
— Temperarea sonoră inegală	116
— Sistemul sonor „Mercator-Holder”	118
— Temperarea sonoră egală (uniformă)	120
C. STUDIU COMPARAT AL VALORILOR ACUSTICE ÎN CELE TREI SISTEME DE INTONAȚIE: „PYTAGORA”, „ZARLINO” și „UNIFORM TEMPERAT”	122
10. Enarmonia sonoră	125
— Enarmonia absolută și relativă	
— Enarmonia funcțională	
Cap. VI — NOȚIA MUZICALĂ	127
— Definirea noțiunii	
— Scurtă privire istorică	
A. SISTEMUL TRADIȚIONAL (clasic) de notație	129
1. Elemente de reprezentare grafică a înălțimii sonore (intonației)	130
2. Elemente de reprezentare grafică a duratei sunetelor	139
3. Elemente de reprezentare grafică a duratei sunetelor	144
4. Elemente de reprezentare grafică a duratei sunetelor	147
5. Abreviațiuni (prescurtări) în notația muzicală tradițională.	151
B. PROCEDEE NOI DE NOTAȚIE UTILIZATE ÎN CREAȚIA CONTEMPORANĂ	153
1. Noi procedee de notație privind înălțimea sonoră	155
2. Noi procedee de notație privind durata sunetelor	160
— Semne speciale pentru reprezentarea duratelor (ritmica)	160
— Notația spațială a înălțimilor și duratelor sonore (Space Notation)	162
— Inovări în redarea grafică a metricii muzicale.	162
3. Noi procedee de notație privind intensitatea sonoră	164
4. Noi procedee de notație privind timbrul sonor	165
5. Noi procedee de notație în partitura vocală	167
6. Noi procedee de notație în literatura pentru instrumentele cu claviatură	169
— Efectul „cluster”	169
— Pianul „preparat”	173
— Alte inovări în grafia pentru instrumentele cu claviatură	174
7. Noi procedee de notație în literatura pentru instrumentele cu coarde	178
8. Noi procedee de notație în partiturile pentru instrumentele de suflat.	179
9. Noi procedee de notație la instrumentele de percuție	180
10. Partitura de grafică; partitura de muzică electronică	182
PARTEA A II-A MELODIA	
Ordinea și configurația melodică a muzicii. Principii teoretice fundamentale	
Prezentarea tematicii	188
Cap. I — ELEMENTE MORFOLOGICE ÎN MELODIE	
1. Definirea conceptului de melodie	189
2. Melodia și marile stiluri componistice	193
Cap. II — TEORIA. INTERVALELOR MUZICALE	197
I. Teoria clasică (tradițională) a intervalelor muzicale. Criterii de sistematizare și tratare	198
A. CATEGORIILE DE INTERVALE DUPA CRITERII GENERALE ACUSTICO-MUZICALE	193

1. Intervale simple și compuse	199
2. Mărima intervalelor după conținutul în trepte (mărimă cantitativă de ordinul 1 — generală)	199
3. Mărima intervalelor după conținutul în tonuri și semitonuri (mărimă cantitativă de ordinul 2 — selectivă)	200
4. Intervale complementare (provenite din răsturnări)	203
B. CATEGORIILE DE INTERVALE DUPA CRITERII STRICT MUZICALE	207
1. Intervale melodice și armonice	207
2. Intervale enarmonice	210
3. Intervale consonante și disonante. Ideea de tensiune și rezolvare în teoria intervalelor după conceptul clasic	211
Evoluția conceptului de consonanță-disonanță	214
4. Intervale diatonice și cromatice	216
5. Intervale muzicale cu funcții speciale în teoria și practica componistică tonal-modală (intervale de predilecție)	217
6. Microintervale muzicale (microtoniile)	219
II. Idei și principii noi în teoria intervalelor muzicale deduse din creația contemporană	221
Cap. III — SISTEMELE MUZICALE INTONAȚIONALE.	224
Principii introductive	
1. Clasificarea sistemelor intonaționale după numărul sunetelor componente	225
2. Clasificarea sistemelor intonaționale după felul sau particularitățile relațiilor de care sunt acționate	227
3. Principii cu caracter dialectic deduse din ordonarea sistemelor muzicale intonaționale după cele două criterii	229
LIMBAJUL MUZICAL MODAL. TEORIA MODURILOR	
Cap. IV — INTRODUCERE ÎN STUDIUL MODURILOR.	232
1. Structura marelui sistem modal	233
2. Principii de bază în teoria modurilor	234
3. Sistemul de funcții în moduri	234
4. Moduri diatonice și cromatice. Conceptul de diatonism și cromatism în moduri	238
5. Moduri de stare majoră și de stare minoră	239
Cap. V — OLIGOCORDIILE	241
Sisteme modale primare ale muzicii universale	
1. Oligocordii din seria prepentatonică	243
2. Oligocordii din seria prepentacordică	246
Considerații concluzive în legătură cu importanța sistemelor modale oligocordice	250
Cap. VI — MODURI PENTATONICE	251
A. TEORIA PENTATONICĂ ÎN LUMINA CONCEPTULUI INFLUENȚAT DE PRINCIPIILE TONALITĂȚII	
1. Pentatonica anhemitonică	252
2. Pentatonica hemitonică	257
3. Pentatonica de factură mixtă	259
4. Pentatonica de structură cromatică	260
B. TEORIA PENTATONICĂ ÎN LUMINA CONCEPTULUI AUTENTIC MODAL	
1. Trepte fixe și mobile în modurile pentatonice	261
2. Pentatonica îmbogățită cu pini. Procesul de modulație în pentatonii	265
3. Pentatoniile și locul lor în creația cultă	268
1. Modurile pentacordice (diatonice și cromatice)	270
2. Modurile hexacordice	273

Diagrama funcțională a sistemelor moda le până la 6 sunete în componență . . .	275
Cap. VIII — MODURILE ANTICE GRECEȘTI.	277
A. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE	
1. Clasificarea artelor la vechii greci	277
2. Stiluri, genuri și figuri legate de viața muzicală a antichității eline	278
B. ELEMENTE ȘI PRINCIPII ALCĂTUIND CONCEPTUL MODAL ELIN	
1. Materialul sonor	281
2. Diastematica. Clasificări în diastematica elină	283
3. Teoria sistemelor	286
4. Genurile muzicale	288
5. Modurile („armoniile”) muzicii antice grecești	289
— Modurile diatonice.	289
— Moduri intense și moduri relaxate	291
— Modurile cromatice	292
— Modurile enarmonice.	293
— Tonuri sau scări de transpoziție	293
— Funcțiile sunetelor în modurile antice grecești	293
6. Modulația la vechii greci	294
7. Etosul modal în antichitatea greacă	295
8. Concluzii desprinse din teoria modurilor antice grecești	298
Cap. IX — MODURILE MEDIEVALE APUSENE. CANTUS PLANUS	300
1. Ce este și ce reprezintă arta lui cantus planus	300
2. Modurile gregoriene. Scările modale	302
3. Principii teoretice decurgând din structura modurilor gregoriene	304
4. Funcțiile specifice ale sunetelor în modurile gregoriene	305
5. Alte idei și principii decurgând din modurile lui cantus planus.	308
Hexacordurile guidoniene	310
6. Particularități stilistice în melodia lui cantus planus	310
7. Studiul cadențelor melodice gregoriene	316
8. Modurile medievale în codificarea lui Glarean	317
Cap. X — MODURILE BIZANTINE	319
A. CONSIDERAȚII GENERALE EVOLUTIVE ȘI STILISTICE	
1. Cântarea bizantină în stil vechi (paleo-bizantin)	321
2. Cântarea în stilul medio-bizantin	322
3. Cîntarea în stilul neo-bizantin	323
B. TEORIA MODURILOR BIZANTINE	
1. Octoehurile	325
2. Scările celor 8 moduri bizantine	326
3. Diastematica specifică muzicii bizantine. Intervalul „sfert de ton“.	327
4. Genurile muzicii bizantine. Moduri diatonice, cromatice și enarmonice.	328
5. Tempoul în cîntarea bizantină și rolul său în determinarea structurilor modale	333
6. Construcția melodică după sistemul diapasonului. Funcții și cadențe în ehuri	335
7. Procedee compozițive (de travaliu) în muzica bizantină	345
— Modulația în muzica bizantină.	345
— Construcția melodică după mutația de tipul „roții”	348
— Repetarea figurilor melodice	350
— Procedee variaționale	351
— Improvizația	352
— Centonizarea.	353
— Isonul — referință armonică originală în cîntarea bizantină	353

8. Considerații concluzive.	
Studii modurilor bizantine și importanța sa pentru muzica românească populară și cultă.	357
Cap. XI — MODURILE POPULARE HEPTACORDICE	360
Principii teoretice generale	
1. Moduri populare diatonice și cromatice.	360
2. Echilibrul funcțional armonico-expresiv al sunetelor în modurile populare	362
3. Constituirea modurilor populare pe alte sunete.	
Armura modală	363
A. MODURILE POPULARE DIATONICE Principii teoretice aplicate la cîntul popular românesc	
1. Modul ionic	365
2. Modul lidic	367
3. Modul mixolidic	368
4. Modul doric	370
5. Modul frigic	371
6. Modul eolic	372
7. Modul locric	373
8. Moduri populare diatonice de factură mixtă	374
B. MODURILE POPULARE CROMATICE	376
Moduri cromatice de stare majoră	377
1. Modul ionic cu treptele II și VI coborâte	377
2. Modul lidic cu treapta a II-a urcată	378
3. Modul mixolidic cu treapta a II-a urcată	379
4. Modul mixolidic cu treptele II și IV urcate.	380
5. Alte moduri cromatice de stare majoră	381
Moduri cromatice de stare minoră	381
1. Modul eolic cu treptele IV și VII urcate.	381
2. Modul doric cu treapta a IV-a urcată	383
3. Modul doric cu treapta a V-a coborâtă	383
4. Alte moduri cromatice de stare minoră	384
Cap. XII — MODULAȚIA ÎN MODURI	385
1. Inflexiunile (digresiunile) în alte moduri prin trepte mobile	385
2. Modulația modală de tipul major-minor.	386
3. Împrumuturi (contaminări) de structuri de la un mod la altul	387
4. Trecerea autentică — prin schimbarea de tonică și funcții — de la un mod la altul	387
Cap. XIII — ALTE SISTEME MODALE UTILIZATE ÎN MUZICA POPOARELOR	389
Moduri cu structuri microtonice	
A. SISTEME MODALE ÎN MUZICA ARABO-PERSANA	390
Principii generale în teoria modurilor arabe	
— Structura microintervalică a octavei	399
— Sistemul de funcții în modurile arabe	391
I. Modurile din grupa Dastgâhe	
1. Dastgâhe-Schur	392
2. Dastgâhe-Navâ	392
3. Dastgâhe-Segâh	392
4. Dastgâhe-Tchârgâh	393
5. Dastgâhe-Homâyun	393

II. Modulile din grupa Maqām	
1. Maqām-Rast	394
2. Maqām-Nawather	394
3. Maqām-Hijaz Kar	395
4. Maqām-Bayati	395
5. Maqām-Hijaz	395
6. Maqām-Saba	396
7. Maqām-Sikah	396
B. SISTEME MODALE ÎN MUZICA HINDUSĂ. MODURILE „RAGA“	397
Principii generale în teoria modurilor hinduse	
1. Structura microintervalică a octavei	397
2. Funcțiile sunetelor în „raga“	398
3. Ornamentele	399
4. „Raga“ și viața social-spirituală a hindușilor	399
5. Scări muzicale de tipul „raga“ (Lalita, Vibhasa, Bhairava, Todi, Saranga, Shri, Puravi, Khammaja, Kafi, Mālakosa, Kalyana)	400
LIMBAJUL MUZICAL TONAL. TEORIA TONALITĂȚII	
Cap. XIV — TONALITATEA	404
1. Introducere în studiul tonalității	404
2. Formularea conceptului (ideii) de tonalitate	407
— Noțiunea de tonalitate (propriu-zisă)	408
— Noțiunea de gamă	409
— Noțiunea de mod (în accepție tonală)	410
— Noțiunea de acord (tonal)	411
A. PRINCIPII GENERALE DECURGÂND DIN NOȚIUNEA DE TONALITATE	
1. Funcțiile componistice tonale	413
2. Trepte principale și secundare în tonalitate	416
3. Ordinea reală și cea aparentă a sunetelor în tonalitate	416
B. PRINCIPII GENERALE DECURGÂND DIN NOȚIUNEA DE GAMA	
1. Structura tetracordică a gamei tonale	418
2. Legile atracției sunetelor în tonalitate. Potențialul energetic tensional al treptelor în gamă și rezolvările melodice specifice tonalității	419
3. Gama diatonică și cromatică. Conceptul de diatonism și cromatism în tonalitate	422
C. PRINCIPII GENERALE DECURGÂND DIN NOȚIUNEA DE MOD	
1. Formele modale de stare majoră ale tonalității	425
2. Formele modale de stare minoră ale tonalității	426
D. PRINCIPII GENERALE DECURGÂND DIN NOȚIUNEA DE ACORD	
Acordul tonal	
1. Acordul de 3 sunete (trisonul)	427
2. Acordul de 4 sunete (acordul de septimă)	429
3. Acordul de 5 sunete (acordul de nonă)	430
4. Acordurile de 6 și 7 sunete (acordurile de undecimă și terțiadecimă)	430
5. Acorduri principale și secundare	431
6. Acorduri consonante și disonante	431
7. Determinare istorico-evolutivă privind acordica tonală	432
E. CADENȚELE TONALE	
Cap. XV — SISTEMUL TONAL DIATONIC	436
1. Tonalități de mod major și de mod minor. Elemente de structură	436
— Majorul natural	436

— Majorul armonic	439
— Majorul melodic	441
— Minorul natural	442
— Minorul armonic	444
— Minorul melodic	445
— Minorul „Bach“	447
2. Formarea tonalităților majore și minore pe alte sunete.	448
3. Cadranul și spirala tonalităților	451
4. Raporturile ce se statornicesc între diferitele tonalități în compoziția muzicală	453
— Tonalități relative (paralele)	454
— Tonalități omonime	454
— Tonalități enarmonice.	455
— Relațiile de apropiere (înrudire) și depărtare dintre tonalități	456
Cap. XVI — SISTEMUL TONAL CROMATIC	459
1. Principii de ortografie în cromatizarea clasică a gamelor după cerințele înrudirii și păstrării unității tonale	460
2. Cromatizarea clasică a gamelor majore	460
3. Cromatizarea clasică a gamelor minore	461
4. Principii noi în cromatizarea gamelor tonale rezultând din evoluția conceptului de tonalitate	463
5. Consecințele pe plan armonic ale cromatizării tonalității. Sensibile naturale și artificiale	463
6. Cromatismul tonal și locul său în creație	465
CAP. XVII — MODULAȚIA.	468
Principii de modulație în tonalitate	
A. MODULAȚIA DUPA PUTEREA DE IMPUNERE ȘI AFIRMARE	
A NOULUI CENTRU TONAL	469
1. Inflexiunea (digresiunea) modulatorie	469
2. Modulația pasageră	470
3. Modulația definitivă	470
B. MODULAȚIA DUPA GRADUL DE APROPIERE SI DEPĂRTARE	
DINTRE TONALITĂȚI	471
1. Modulația la tonalități apropiate	471
— Modulația la tonalitatea relativă (paralelă)	471
— Modulația la tonalitatea dominantei și a relativei acesteia	473
— Modulația la tonalitatea subdominantei și a relativei acesteia	475
2. Modulația la tonalități depărtate	476
— Modulația prin tonalități tranzitorii și pasaje cromatice	476
— Modulația prin secvențe (progresii) melodice	478
— Modulația la omonimă	479
— Modulația enarmonică	480
— Modulația bruscă	481
3. Aspecte noi ale modulației tonale provenind din creația contemporană	482
— Lărgirea criteriilor clasice de apropiere dintre tonalități și implicit a câmpului modulatoriu	482
— Estomparea rigorilor clasice privind modulația la tonalități depărtate	483
— Teoria înrudirii tonalităților prin terță mare și mică	483
— Teoria sistemului de axe, poli și contrapoli	484
— Modulația perpetuă (fluctuantă)	486

— Abolirea procedului în muzica atonal-serială și înlocuirea lui prin transpuneri ale seriei pe orice înălțime	486
LIMBAJUL MUZICAL NEOTONAL, NEOMODAL, ATONAL ȘI DE ALTE STRUCTURI INTONATIONALE	
Cap. XVIII — LĂRGIREA CONCEPTULUI CLASIC DE TONALITATE	
SI MOD	488
Sisteme neomodale și neotonale	
Considerațiuni introductive	488
A. SISTEME TONO-MODALE INTEGRATE (DE SINTEZĂ)	
1. Sisteme integrate de 9 sunete	492
2. Sisteme integrate de 11 sunete	493
3. Sisteme integrate de 13 sunete	495
4. Sisteme integrate de 15 și 17 sunete	496
B. POLITONALITATE ȘI POLIMODALITATE	
C. SISTEMUL MODAL HEXATONIC (scara prin tonuri)	501
D. SINTEZA TONO-MODALA A SISTEMELOR INTONAȚIONALE	
bazate pe gravitarea sunetelor spre un centru funcțional (tonică)	504
Cap. XIX — ATONALISMUL ȘI DODECAFONISMUL.	
TEHNICA SERIALĂ	
1. Atonalismul liber	509
2. Dodecafonismul serial. „Modur“ seriale	510
3. Serialismul total. Superserializarea mijloacelor muzicale de expresie și consecințele acestora pentru însuși sistemul	514
4. Aleatorismul. Generalități	518
Cap. XX — ALTE SISTEME NEOMODALE ȘI PROCEDEE UTILIZATE	
ÎN CREAȚIA CONTEMPORANĂ	
1. Moduri cu transpoziție limitată	520
2. Modurile cu transpoziție limitată și relația lor cu tonalitatea, modurile clasice și atonalitatea	524
3. Procedee matematice de lucru în teoria și practica artistică muzicală	529
A. NOȚIUNI FUNDAMENTALE DE TEORIA MĂȘTIMILOR.	
APLICAȚII ALE TEORIEI MĂȘTIMILOR LA SISTEMELE	
NEO-MODALE	534
— Moduri de incluziune	535
— Moduri de intersecție	536
— Reuniune de moduri	536
— Moduri „diferență”	537
— Moduri complementare	537
— Partiție de moduri	538
— Moduri construite în jurul unei axe (sunet sau interval)	538
B. PRINCIPIUL SECȚIUNII DE AUR (SECTIO AUREA)	
— Noțiuni introductive	539
— Moduri bazate pe proporțiile secțiunii de aur.	541
C. CALCULATORUL ELECTRONIC ȘI MUZICA. PRELUCRAREA	
AUTOMATA A DATELOR	545
— Noțiuni generale privind calculatoarele electronice numerice	546
— Pregătirea datelor pentru prelucrarea automată.	
Sisteme de codificare a textelor muzicale	548
— Utilizarea calculatoarelor electronice în analiza muzicală și compoziție	549

PARTEA III RITMUL MUZICAL

Ordinea și configurația ritmică a muzicii. Principii teoretice fundamentale	553
Prezentarea tematicii	554
Cap. I — TEZELE PRINCIPALE CARE ALCĂTUIESC CONCEPTUL DE RITM.	555
Ideea de ritm în lumina gândirii teoretice a timpurilor.	555
1. Noțiunea de ritm și sensul ei general. De la ideea generală de ritm spre ideea de ritm muzical	562
2. Ritmul în natură	563
3. Ritmul artistic.	564
4. Ritmul muzical, sensul strict al noțiunii	565
5. Unitatea organică dintre ritm, melodie și armonie	566
6. Relația dintre ritmul muzical și dimensiunile fiziologice ale sunetului	567
— Durata și ritmul.	568
— Intensitatea și ritmul	568
— Înălțimea sonoră și ritmul	570
— Timbrul sonor și ritmul	571
7. Elemente constitutive în ritmul muzical.	572
— Ritmul propriu-zis (metrul (măsura), tempoul	573
— Raportul teoretico-estetic dintre ritmul propriu-zis și metru	573
Cap. II — RITMICA	
Probleme de morfologie în ritmica muzicală	575
1. Elemente morfologice principale în ritm	575
— Formula (figura) ritmică	575
— Accentul ritmic (ictus)	577
2. Categoriile de ritm binar, ternar și eterogen ; ritmul de factură liberă.	578
3. Formule ritmice de excepție în ritmul binar, ternar și eterogen.	583
Diviziunea (relația) excepțională a valorilor ritmice.	583
BAZELE TEORIEI ȘI TERMINOLOGIEI RITMICE	
Cap. III — RITMURILE POETICE ALE ANTICHITĂȚII GRECO-LATINE	
Corelația vers-ritm muzical	592
A. RITMURI BISILABICE	
1. Ritmul trohaic	593
2. Ritmul iambic.	594
3. Ritmul spondaic	595
4. Ritmul piric	596
B. RITMURI TRISILABICE	
1. Ritmul dactilic	596
2. Ritmul anapestic.	598
3. Ritmul amfibrah	598
4. Alte ritmuri trisilabice	599
C. RITMURI POETICE COMPUSE	599
D. AMESTECUL DE RITMURI ELEMENTARE ȘI COMPUSE.	600
— Teoria ritmică a „timpului prim“ (hronos protos); Clasificarea ritmurilor antice după criteriul „timpului prim“	602
— Teoria arsis-thesis (elatio-positio).	605
Cap. IV — RITMUL ÎN CÎNTUL GREGORIAN („CANTUS PLANUS”)	
Terminologie specifică	607
1. Ritmul în monodia gregoriană	608
— Ritmul prozodic gregorian	608

— Cadența ritmică „mora vocis”	610
— Ritmul gregorian de inciză	610
— Ritmul neumatic gregorian	612
2. Cantus planus și ritmia măsurată	613
— Modurile ritmice medievale.	613
— Ritmica proporțională în cantus planus (ars polifonica)	615
3. Evoluția conceptului de „timp prim” (hronos protos) în ritmica universală	617
Cap. V — RITMUL ÎN MUZICA BIZANTINĂ	619
1. Formele ritmice în raport cu duratele utilizate	619
2. Formele ritmice în raport cu sistemul de accente	621
3. Formele ritmice în raport cu tempoul cântărilor	622
4. Considerații concluzive	624
Cap. VI — RITMURI SPECIFICE ÎN MUZICA POPULARĂ ROMÂNEASCĂ	625
1. Ritmul „parlando-rubato”	625
2. Ritmul „giusto-silabic”	628
3. Ritmul „aksak”	630
Cap. VII — PROCEDEE (MIJLOACE) CLASICE DE DEZVOLTARE ALE FORMELOR RITMULUI	634
A. PROCEDEE DE FACTURĂ EXCLUSIV RITMICA	
1. Repetarea (repetitio)	635
2. Dezvoltarea ritmului prin pauze	636
3. Augmentarea și diminuarea ritmică (augmentatio et diminutio).	638
4. Cumulul valorilor (cumulus).	642
5. Ritmul sincopat (syncopatio)	645
— Speciile sincopelor	646
— Încadrarea metrică a sincopelor	648
6. Ritmul în contratimpi	654
7. Cruza și anacruza ritmică.	658
B. PROCEDEE DE FACTURĂ MIXTĂ: RITMICO-MELODICE ȘI RITMICO-ARMONICE	
1. Imitația	662
2. Recurența ritmică (ritmul în oglindă)	663
3. Variațiunea (variatio)	664
4. Pedala ritmică (ritmul ostinato).	666
5. Ritmul complementar	667
6. Poliritmia	668
7. Ritmul timbral (coloristic)	672
Cap. VIII — PROCEDEE EVOLUATE ÎN CONSTRUCȚIA ȘI DEZVOLTAREA RITMULUI MUZICAL	675
1. Ritmul cu „valori adăugate”	676
2. Augmentarea și diminuarea ritmică în aspecte noi, polivalente	678
3. Ritmul non-retrogradabil (palindromia ritmică)	680
4. Tehnica personajelor ritmice	682
5. Ritmul serial	683
6. Moduri de durate, ...	687
7. Ritmul și melodia în stilul „oiseaux”	689
8. Ritmul în muzica electronică	691
Cap. IX — METRICA	
1. Elementele metricii muzicale	693

2. Categori și clasificări în sistemul de măsuri muzicale	694
A. METRICA RITMURILOR BINARE	
— Măsurile de 2 timpi	696
— Măsurile de 4 timpi	699
— Ritmuri specifice și piese instrumentale dezvoltate pe cadrul măsurilor de tip binar	700
B. METRICA RITMURILOR TERNARE	
— Măsurile de 3 timpi	703
— Măsurile de 6 timpi	706
— Măsurile de 9 timpi (de structură omogenă)	707
— Măsurile de 12 timpi	708
— Măsurile de 15 și 21 timpi	709
— Ritmuri specifice și piese instrumentale dezvoltate pe cadrul măsurilor de tip ternar	710
C. METRICA RITMURILOR ETEROGENE	
— Măsurile de 5 timpi	716
— Măsurile de 7 timpi	718
— Măsurile de 8 timpi	719
— Măsurile (eterogene) de 9 timpi	720
— Măsurile de 10 timpi	721
— Măsurile de 11 timpi	722
— Aplicații metro-ritmice de sinteză	723
Cap. X — ORGANIZĂRI NOI ȘI COMPLEXE ALE CADRULUI METRIC	
1. Polimetria	725
2. Măsuri „adăugate”	727
3. Metrica serială	728
4. Metrica în diagonală	730
5. Elemente noi de măsurare a ritmului muzical	731
6. Ritmuri nemetrice	732
Cap. XI — TEMPOUL ȘI AGOGIOA	734
A. TEMPOUL. GRADUAREA VITEZEI MUZICALE DE EXECUȚIE	
1. Relația ritm-tempo. Tempoul afectiv	734
2. Reprezentarea grafică a tempoului	735
3. Metronomul. Valoarea estetică a execuției după metronom	736
4. Termenii principali de mișcare (indicații metronomice aproximative).	737
5. Noi aspecte ale tempoului în creația contemporană.	744
— tempouri fluctuante	744
— interferări de tempouri; teoria timpului polimodular și aplicațiile sale în muzică	745
B. AGOGICA. Principiul agogic în actul interpretării muzicale	
— agogica deschisă	754
— agogica închisă	754
Cap. XII — TERMENI ȘI EXPRESII ÎN INTERPRETAREA ARTISTICO-EMOȚIONALE A MUZICII.	756
1. Catalogul termenilor de expresie provenind din limba italiană (termeni consacrați)	757
2. Catalogul termenilor de expresie provenind din limba franceză	761
3. Catalogul termenilor de expresie provenind din limba germană	763
4. Catalogul termenilor de expresie provenind din limba engleză	766

PARTEA IV DINAMICA

Ordinea și configurația dinamică a muzicii	771
Prezentarea tematicii	772
Cap. I — DINAMICA MUZICALĂ	
Definire și forme de manifestare	773
A. ACCENTUL	
Clasificarea accentelor muzicale	774
1. Accentul melodic	774
2. Accentul ritmic	776
B. NUANȚELE DINAMICE	
— Principiul protasis-apodosis	779
— Principiul anabasis-katabasis	780
C. DINAMICA MUZICALĂ ȘI MARILE STILURI COMPOSITICE	781

PARTEA V TIMBRUL

Ordinea și configurația timbrică a muzicii	791
Prezentarea tematicii	792
Elemente de instrumentație	
Timbrul, criteriu fundamental în alegerea sonităților pentru realizarea operei de artă.	793
Cap. I — TIMBRURILE VOCALE	795
1. Clasificarea generală „grosso modo“ a vocilor	795
2. Clasificarea specială (profesională) a vocilor	796
— Vocile profesionale de femei	797
— Vocile profesionale de bărbați	798
3. Formațiuni și ansambluri corale	800
4. Evoluții contemporane în timbrica vocală	801
Cap. II — TIMBRURILE INSTRUMENTALE	804
1. Familia instrumentelor cu coarde (cordofone)	804
— Instrumente cu coarde și arcuș	805
— Instrumente cu coarde acționate prin ciupire.	807
2. Familia instrumentelor de suflat (aerofone)	808
— Instrumente de suflat din lemn	809
— Instrumente de suflat din alamă	810
3. Familia instrumentelor de percuție	812
— Instrumente de percuție acordabile	812
— Instrumente de percuție neacordabile	813
4. Familia instrumentelor cu claviatură	814
5. Instrumente muzicale electroacustice și electronice (electrofone)	817
— Instrumente electromecanice	817
— Instrumente electronice Sintetizatorul	818
6. Evoluția orchestrei simfonice în diversele stiluri și epoci de creație	820

PARTEA VI

Principii teoretice complementare	825
Prezentarea tematicii	826
Cap. I — TRANSPOZIȚIA	827
A. TRANSPOZIȚIA SCRISĂ	827
B. TRANSPOZIȚIA LA VEDERE	829
1. Transpoziția la semiton cromatic	829
2. Transpoziția la alte intervale decât semitonul cromatic	830
C. CAZURI SPECIALE ÎN TRANSPOZIȚIE	834

1. Transpoziția în tonalități aflate la o diferență mai mare de 7 cvente	334
2. Transpoziția în cazul schimbării armurii pe parcurs	835
3. Transpoziția în lucrările atonale, în cele cu tonalitatea fluctuantă și în cele care n-au înscrisă armura la cheie	836
D. APLICAREA TRANSPOZIȚIEI ÎN PRACTICA MUZICALĂ.	837
Cap. II — NOTE MELODICE ORNAMENTALE	839
Reguli generale de interpretare a ornamentelor	
1. Apogiatura ornamentală	839
2. Mordentul	842
3. Grupetul	844
4. Trilul	849
5. „Tremolo”	852
6. „Arpeggio”	853
7. „Glissando”	854
8. „Portamento”	855
9. Fioritura	856
Cap. III — ELEMENTE DE SINTAXĂ ÎN MELODIE	857
1. Frazarea	857
2. Articulația	859
3. Articulația și tehnica de execuție	862
Mic glosar cuprinzând principalele forme și genuri muzicale	868
1. Creația vocală	
Forme și genuri muzicale specifice (alfabetic)	868
2. Creația instrumentală	
Forme și genuri muzicale specifice (alfabetic)	876
Maeștrii artei muzicale componistice universale (alfabetic)	888
În loc de Postfață. Fenomenul artistic muzical la sfârșit de veac	892
Index selectiv de termeni și nume	

PROLEGOMENE

„Muzica este o revelație mai înaltă decât orice înțelepciune și orice filosofie.”

LUDWIG VAN BERTHOVEN

I

Fenomenul artistic muzical în lumina studiului și cercetării științifice de specialitate. Cadrul general al muzicologiei

De mii de ani, muzica — arta sunetelor — constituie obiectul discuțiilor și considerațiilor izvorâte din variatele domenii ale gândirii, fiind una din componentele de seamă ale culturii umane.

Prin termeni și sensuri proprii, fiecare domeniu a căutat să ajungă la precizarea și formularea scopului, mijloacelor și chiar a esenței acestei arte.

– *Estetica* – bunăoară – tratează muzica drept artă a exprimării frumosului prin mijlocirea sunetelor, a reflectării și reprezentării vieții afective (spirituale) prin imagini sonore, punându-ne astfel în contact cu legile cele mai generale ale acestei arte.

Frumosul în artă – susține estetica – este un adevăr universal pe care-l afirmă și spre care tind oamenii din toate timpurile și de pretutindeni.

– *Filosofia* – abstracție făcând de unele speculații proprii domeniului – vede în arta muzicală un *sistem aparte de gândire*, o gândire generată de subtilitatea și profunzimea exprimării pe calea sunetelor.

De altfel, orice act autentic de creație este – prin definiție – un act de introspecție, gândire și exprimare în profunzime a unor simțiri și trăiri similare celor mai stricte și pure manifestări filosofice.

– *Domeniul lingvistic* prezintă uneori muzica prin expresia de „limbaj al sunetelor”, un limbaj care nu cunoaște granițe – fiind universal și circulând cu aceeași ușurință pe toate meridianele lumii.

– *Matematica și logica* ne trimit – când *definesc muzica* – la principiile de ordine, simetrie și proporție ce dirijează și caracterizează operele muzicale de artă, făcând apel la cunoașterea rațional-intelectuală a acestora.

– Tot astfel *sociologia, istoria artelor, etnografia, psihologia, pedagogia* – precum și alte domenii ale gândirii umaniste – fac adesea referiri la valoarea educativă și documentară a muzicii, la sensurile ei etice și

sociale, la capacitatea sa de a influența omul și societatea tuturor timpurilor.

—Numeroase sunt, de asemenea, considerațiile venite direct din *sfera gândirii muzicale* (muzicologiei), toate convergând spre ideea centrală că această artă reușește să zugrăvească – prin imagini de mare sensibilitate, forță și pătrundere artistică – lumea complexă a trăirilor și a stărilor sufletești pe care le încearcă ființa umană.

Arta muzicală constituie, așadar, o *valoare cultural-spirituală*, un limbaj, și mijloc universal de exprimare, de care se servește din timpuri preistorice întreaga omenire ; iar dacă o privim prin prisma intensității emoțiilor pe care le încearcă interpreții de seamă și diverșii ei creatori – de la cei anonimi ai cântului popular până la genialii reprezentanți ai creației culte –, *muzica este arta de a trăi și exprima prin mijlocirea sunetelor*.

Dezvoltând continuu elementele sale de expresie, muzica a ajuns la gradul de înaltă manifestare a simțirii și gândirii umane, a cărei capacitate de reflectare, de oglindire a vieții afective a înrăurit nespus de mult omenirea, contribuind – împreună cu celelalte domenii ale culturii – la cunoașterea și transformarea omului și a lumii înconjurătoare. (Preceptele muzicii ca artă se dezvoltă pe larg și de către *estetica muzicală*, de aceea, nu constituie obiectul special al lucrării de față.)

II

Domeniile fundamentale de cercetare a fenomenului muzical

Ca orice artă, muzica dispune de o *știință proprie* – în sensul cel mai autentic al noțiunii –, ce se ocupă cu studiul și cercetarea legităților și raporturilor de care sunt conduse operele sale.

Știința generală a muzicii poartă numele de *muzicologie*. (În limba greacă, „musiki” (μουσική) = muzică și „logos” (λογος) = cuvânt.)

Ea cuprinde totalitatea cunoștințelor și studiilor sistematice asupra fenomenului muzical privit sub cele trei ipostaze : creația, interpretarea și receptarea operelor de artă.

O artă cum este muzica – în realizarea concretă a operelor sale – depinde de cei trei factori ce se află în relații interdependente: compozitor, interpret și public auditor.

Privind lucrurile pe un plan general, desprindem – așadar – de la început, două mari laturi de preocupări existente în muzică : de ordin *practic* și de ordin *sistematic*.

– *Latura practică* („musica practica”) cuprinde activitățile artistico-emoive, de creare, interpretare și receptare a operelor de

artă.

– *Latura teoretică sau sistematică* („musica sistematică”) decurgând din prima, dezvoltă activitățile intelectual-raționale de cunoaștere, analizare și sintetizare a fenomenului artistic muzical, constituind deci știința muzicii (muzicologia).

În ambele laturi, muzicianul se comportă și se manifestă prin două atitudini distincte: una de stare emotivă, iar cealaltă rațional-intelectuală (*emotio ratio*); cu deosebirea că, în activitatea practică de creare și interpretare, au întâietate stările emoțive (*emotio - ratio*); pe când în cea sistematică preponderează stările intelectual-cognitive (*ratio + emotio*).

Mai jos prezentăm, enunțativ, domeniile fundamentale privind cele două laturi de preocupări muzicale – practică și sistematică –, integrate într-un titlu comun denumit printr-o expresie latină :

„DISCIPLINAE ARTIS MUSICAE”

1. „Musica practica” (*emotio + ratio*)
  - a. Compoziția
  - b. Interpretarea
  - c. Receptarea operelor de artă
2. „Musica sistematică” (*ratio + emotio*)
  - a. Teoria generală a muzicii
  - b. Istoria muzicii
  - c. Etnomuzicologia
  - d. Psihologia muzicii
  - e. Sociologia muzicii
  - f. Semiotica muzicală

Înșușirea, prin sisteme și metode speciale de învățământ, a tuturor acestor discipline – practice și sistematice – constituie sarcina *didacticii muzicale de specialitate*, domeniu aparte de preocupări care are în vedere instruirea și formarea cadrelor necesare oricărui domeniu de activitate muzicală.

Rămânând strict în cadrul *sistematicii muzicale* vom fixa în continuare, pe scurt, locul pe care fiecare din domeniile fundamentale mai sus-menționate îl ocupă în contextul științei muzicale (muzicologiei).

„MUSICA SISTEMATICA”

Muzicologia

A. TEORIA GENERALA A MUZICII

(„Die allgemeine Musiklehre” germ.)

Arta muzicală dispune de un sistem teoretic propriu cuprins într-un număr de discipline cu preocupări distincte — fiecare tratând unul sau altul din aspectele pe care le comportă studierea și cunoașterea acestei arte.

— Teoria muzicii cercetează fenomenul muzical sub aspect melodic și ritmic, explicând, de asemenea, o serie de principii necesare înțelegerii și cunoașterii celorlalte laturi ale fenomenului (dinamica, timbrul, reprezentările grafice, elemente de sintaxă melodică etc.).

— Armonia are drept obiect studiul acordurilor cu care se înveșmăntează o melodie — explicându-le morfologic și funcțional și trecând apoi la înălțuirea lor artistică.

— Polifonia studiază arta conducerii simultane a două sau mai multor linii melodice prin variatele mijloace oferite de tehnica contrapunctului și a fugii.

— Formele au ca obiect studiul tiparelor componistice (arhitectura lucrărilor) și relația acestora cu conținutul emoțional al operelor de artă.

— Instrumentația și orchestrația au în unghiul lor de observare studiul elementelor de tehnică vocală și instrumentală, precum și utilizarea lor în arta compoziției.

— Estetica muzicală, (Disciplina este prinsă în acest cadru (al teoriei muzicale generale) deoarece în considerațiile și demonstrațiile sale, utilizează elemente și mijloace muzicale, fiind *ramură distinctă* a esteticii generale a artelor ale cărei principii le aplică la domeniul muzicii.) știință complexă, studiază legile generale ale artei sunetelor; problemele privitoare la esența acestei arte și raporturile ei cu realitatea; relația dintre conținutul și forma expresiei artistice; concepțiile estetice ale diferitelor școli muzicale de creație etc., revenindu-i în final rolul de a formula criteriile de orientare în aprecierea și selectarea valorilor artistice de non-valori.

— Compoziția, studiu teoretico-practic de chintesență, are drept scop utilizarea cu măiestrie a tuturor mijloacelor de expresie ale artei muzicale în procesul creației. (Compoziția – prin natura preocupărilor sale – face parte atât din latura practică a muzicii, în care definitorii sunt stările emotive (emotio), cât și din cea sistematică, în care decisive sunt activitățile rațional-intelectuale (ratio), fiind deci rezultatul îmbinării fericite și inspirate dintre cei doi factori: emotio + ratio).

Ideile, tezele și principiile ce dezvoltă și tratează fiecare dintre aceste discipline alcătuiesc laolaltă teoria generală a artei muzicale.

Metoda de lucru în acest vast domeniu al gândirii teoretice muzicale poate fi :

– analitică în cazul că se procedează la cercetarea și studierea fenomenului artistic deja elaborat;

– sintetică, îmbinată cu cea imaginativ-creatoare, dacă este vorba de însuși procesul de elaborare a operei de artă sau de formularea temeiurilor și principiilor conducătoare.

Se fac, de asemenea, operații de comparare, abstractizare și generalizare, având permanent ca punct de referință practica artistică de creație și interpretare.

B. ISTORIA MUZICII

„Istoria muzicii începe odată cu istoria omului”.

Muzica este o valoare culturală, dar în același timp și o dimensiune istorică; de aceea, domeniul istoriei muzicii are în vedere cercetarea și tratarea diacronică a fenomenului muzical, în care scop se apelează la documente și monumente ale vremii grăitoare despre evoluția acestei arte în timp și rolul ei în dezvoltarea culturii și societății umane.

Tratând fenomenul artistic sub aspect evolutiv, materialul istoriei muzicii este repartizat pe epoci, perioade, națiuni și școli, avându-se în vedere factorul timp, precum și considerațiile de ordin social ce stau la baza oricărui studiu istoric.

Tot acestui domeniu îi revine sarcina importantă de a determina și fixa caracteristicile principale ale unui stil de creație sau altul, întrucât, după țelurile sale mai noi, istoria muzicii trebuie să devină, înainte de orice, o istorie a stilurilor componistice.

„A interpreta și a gândi epocile trecute cu spiritul și mijloacele lor de lucru“ (Hurtado, Leopoldo, *Instrucción a la estética de la música*, Buenos Aires, Editorial Paidós, 1971, pag. 18), iată una dintre problemele cardinale supuse istoriei contemporane a muzicii, care atrage atenția asupra lărgirii preocupărilor acestei discipline și îmbogățirii ei cu elemente decurgând direct din analiza structurii operelor de artă.

„Așadar — cum bine se exprimă un autor francez contemporan — nu trebuie să se confunde istoria muzicii nici cu un dicționar al compozitorilor sau cu un catalog de bibliotecă muzicală, nici cu istoria muzicienilor; aceasta nu este adesea decât o parte secundară-pitorească și anecdotică — a istoriei muzicii... Trebuie dimpotrivă să se insiste cit mai mult asupra istoriei ideilor, formelor și limbajului, căutând totdeauna să se explice trecutul prin prezent și viceversa (Chailley, Jacques, *Cours d'histoire de la musique*, Alphonse Leduc, Editions Misuciales, Paris, 1967, tome I (Ier volume), pag. 4).

C. ETNOMUZICOLOGIA

**„Folclorul este una din cele mai pure
și scumpe bijuterii ale umanității”.**

BELA BARTOK

Un domeniu aparte de cercetări și studii — utilizând metode de investigație speciale — îl constituie etnomuzicologia, care are drept obiect creația muzicală populară — cu aspectele și caracteristicile ei distincte sub raportul genului, structurii modale, ritmicii și metricii — de pe diverse meridiane și la diverse popoare. Varietatea formelor sale de manifestare, precum și problemele complexe ce le pune cercetarea și studierea sa sistematică determină un domeniu special de preocupări muzicologice, menit să pună în valoare comorile populare de artă ce fac parte integrantă din patrimoniul culturilor naționale și, implicit, al celei universale.

Disponând de o frumoasă tradiție privind metodele de cercetare și investigare cultivate și practicate astăzi într-un important institut specializat (Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice), etnomuzicologia românească își propune să treacă de la stadiul culegerii, transcrierii și sistematizării producțiilor populare la operațiuni mai complexe, de comparare între regiuni și chiar între națiuni, cu scopul de a scoate și mai mult în evidență particularitățile muzicii populare românești și valoarea acestei arte în contextul european și chiar universal.

D. PSIHOLOGIA MUZICII

**„Totdeauna răsună în preajma noastră
o muzică ce ne vrăjește gândurile,
ne subjugă inimile,
ne silește să ne potrivim pasul după tactul ei”.**

LUCIAN BLAGA

În lumina considerațiilor și mijloacelor contemporane de investigație, psihologia muzicii — constituită ca disciplină aparte a muzicologiei — capătă o importanță deosebită.

Folosind datele psihologiei generale, ale psihologiei comparate și, mai ales, ale celei experimentale — ramură foarte dezvoltată astăzi —, psihologia muzicii are menirea de a urmări și de a clarifica procesele complexe pe care le provoacă stimulul sonor, sub forma operei de artă, asupra vieții afective, să studieze relația intimă dintre lumea sunetelor și aceea a emoțiilor, precum și rezonanța fenomenului artistic muzical asupra personalității omului, asupra voinței, intelectului și formației sale spirituale. Într-un cuvânt, ea trebuie să cerceteze, prin procedee proprii, profundele implicații ale procesului de creație, interpretare și

audiere a operei de artă în domeniul atât de subtil al psihicului și a conștiinței umane.

Psihologia muzicală contemporană trebuie să meargă și mai departe în elucidarea problemelor specifice, răspunzând la întrebări precum:

„Ce fel de concepție, sentimente și procese evocă în conștiință muzica, și pe ce cale? (Încă din antichitatea greacă, partea cea mai importantă a discuțiilor despre muzică avea drept obiect acțiunea psihică pe care diversele tipuri de melodii, moduri și genuri muzicale, ca și cele de natură ritmică — o produceau asupra omului. Pe acest temei, Aristotel afirma că „muzica este o artă eminamente educativă” apud Ferretti P. Paolo, *Harmonica e ritmica nella musica antica*, San Giorgio Maggiore, Venezia, 1969, pag. 236.) Aceste concepții sunt ele aceleași la toți oamenii sau măcar asemănătoare? Se schimbă ele în cursul deceniilor și al secolelor? În caz pozitiv, cum se explică aceasta? Cum se explică reacția diferențiată a omului pentru acordurile — armonice și polifonice — apreciate de unii consonante, iar de alții disonante? De ce europenii au adoptat sistemele sonore bazate pe ton și semiton ca mai potrivite pentru ei, deși alte sisteme — cum ar fi treimea de ton — nu numai că ar fi posibile, ci sunt în realitate întâlnite în muzica Asiei? Apoi, cum se explică tensiunile melodice, ritmice și armonice, cu efectul lor emoțional; de asemenea, sferele diferite ale timbrului, înălțimii, intensității și duratei unui sunet?... De ce unele popoare sau epoci sunt înclinate mai mult spre forme melodico-armonice, pe când altele preferă elementul linear-polifonic?... (Meyers, *Handbuch über die Musik*, Bibliographisches Institut, Mannheim, 1966, pag. 15 și 16.)

Preceptul general pe care-l promovează și pe care-l propagă cu consecvență în orice împrejurare domeniul psihologiei muzicale, se poate formula simplu: *să nu așteptăm afecțiune din partea muzicii, adică în momentul când o creăm și o interpretăm nu-i conferim afecțiune.*

E. SOCIOLOGIA MUZICII

„Muzica acționează și poate fi înțeleasă numai într-un context social”.

EGON KRAUS

Un domeniu relativ nou de preocupări în cadrul muzicologiei — dar deosebit de actual și important — îl constituie sociologia, prin ramura sa cultural-muzicală.

Opera muzicală nu constituie un scop în sine, ea este destinată publicului iubitor al acestei arte, deci unor grupuri constituite social, iar în ultimă instanță omului — vieții lui materiale și spirituale care se derulează nu izolat, ci într-un cadru social bine definit.

„Orice proces de creație, care are realmente dreptul la acest nume,

face să reapară, în mod constant, problemele vieții. Viața este deci sursa artei” (Wiggen, Knut, citat de Pierre Schaeffer în *La Revue Musicale*, Paris, 1970, nr. 268-269, pag. 72).

„Omul este creatorul culturii și, în același timp, o creatură a culturii” (Kraus, Egon, *Exponere* la Conferința Societății Internaționale de Educație Muzicală, Tunis, 1975).

„Dacă frumosul este valoare, e totdeauna pentru că se raportează la viață, care e tendință, deci finalitate. Valoarea vieții este oarecum măsura valorii frumosului” (Apud Eugeniu, *Speranța* citat de Sommer Radu în *Autonomie și responsabilitate în artă*, București, Editura politică, 1969, pag. 75).

În mod firesc se stabilesc, așadar, raporturi condiționale reciproce: pe de o parte — între făuritorul de artă și cei cărora li se adresează opera sa — iar pe de alta — între acești doi factori și societatea în care trăiesc, prin reprezentanții ei autorizați.

Problema raporturilor dintre muzică și public este înaintea de orice „o dimensiune sociologică” afirmă specialiștii domeniului (Supićic, Ivo, *Musique et société*, Institut de Musicologie, Académie de Musique, Zagreb, 1971, pag. 31), de aceea, concluziile desprinse de sociologie, prin observarea fenomenului de artă în diferite medii sociale, interesează la grad înalt muzicologia.

Sociologia muzicii, prin definiție, se ocupă deci cu studiul aspectelor sociale ale acestei arte, fiind subsumată și comportându-se ca o latură distinctă a sociologiei culturii — domeniu extrem de vast — de unde își procură principiile de lucru, metodele de investigare, datele generale ale problemelor proprii, reacțiile atitudinale ale individului societății moderne față de manifestările și producțiile artistice etc.

Ca ramură distinctă a sociologiei culturii, cea muzicală analizează în esență (Apud Bondrea, Aurelian, *Sociologia culturii*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1981, p. 38): raporturile dintre creator, artă și public; receptarea operelor de artă; difuziunea artei în zone geografice determinate și în cadre socio-istorice anumite; statutul și rolul social al creatorului de artă, apartenența sa de clasă și ideologico-politică; reacțiile diferitelor categorii de public față de creațiile de artă; mijloacele de comunicare în masă, critica de artă etc.

Ca un corolar, sociologia accentuează în mod expres asupra funcției umane a muzicii, nu numai asupra celei estetice — instituindu-se ca moștenitoare directă a conceptului venit prin tradiție din vechi timpuri și denumit „musica humană” — adică muzica artă în slujba formării personalității omului și înfrumusețării ei cu alese calități etice.

În aparență liberă de orice constrângeri și limite, arta muzicală se mișcă totuși în cuprinsul unei arii de gândire și sensibilitate socialmente determinată, având un scop cultural-educativ care-i conturează cu destulă precizie manifestările și importanța sa într-un mediu social dat.

F. SEMIOTICA MUZICALĂ

„Cultura poate fi integral studiată
din perspectivă semiotică”.

UMBERTO ECO

În ultimul timp, se conturează tot mai evident o disciplină aparte de cercetare și de studiere a fenomenului muzical denumită semiotică sau semiologie muzicală. (În limba greacă simion (σημείον) = semn și logos (λογος) = cuvânt, limbaj; semiologie = știință (teorie) a semnelor).

Decurgând din semiotica (semiologia) generală, semiotica muzicală se ocupă cu studiul semnelor muzicale. (În tratatul de față, nu ne propunem să dezvoltăm principiile și metodele de lucru ale semioticii muzicale, ci doar să schițăm câteva aspecte cu caracter general privind obiectul și terminologia specifică disciplinei. De fapt, așa cum a fost concepută de inițiatorii ei, semiologia muzicală este strâns legată de *teoria generală a limbajelor* – deci de domeniul lingvisticii – de unde își procură principiile de lucru și modelele de analiză.)

Arta muzicală, ca orice limbaj — ea constituind un tip particular de limbaj — este alcătuită dintr-un vast ansamblu de semne specifice prin care se comunică informații și se determină atitudini în mintea, inima și comportamentul ascultătorului.

Semiotica muzicală are drept obiectiv explicarea naturii semnelor muzicale, „descrierea fenomenelor de trimitere pe care muzica le prilejuiește, a modului specific prin care aceasta devine un fapt simbolic pentru utilizatorii săi, prin luarea în considerație a mesajului muzical în realitatea sa materială concretă, a strategiilor de producere și de receptare a acestui mesaj” (Nattiez, J. J., *Fondements d'une sémiologie de la musique*, Union Générale d'Éditions, Paris, 1975, pag. 27 și 50).

Trebuie precizat însă că noțiunea de „semn” se folosește aici într-un sens larg, cuprinzător — venind din semiotica generală — pentru a determina stări, lucruri, evenimente, desigur cu aplicabilitate specifică la domeniul muzicii.

Altfel spus, noțiunea de „semn”, inclusiv în accepțiune muzicală, nu trebuie confundată cu aceea de „semn grafic”, notația fiind socotită în acest cadru unul din codurile secundare ale semioticii de specialitate (semiografia muzicală).

„Semnul muzical, element grafic, nu este muzica, nici chiar reflectarea ei, ci numai un aide-memoire...”

Muzica nu există decât în starea ei de manifestare sonoră” (Eco, Umberto, *Tratat de semiotică generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pag. 28), deci în ansamblul formelor concrete ale actului artistic: compoziție, interpretare și receptare de către publicul iubitor al acestei arte.

Câteva noțiuni (termeni) din domeniul semioticii generale

Prin semiotică pătrund în domeniul muzicii mijloacele lingvistice de analiză și de cunoaștere a fenomenului artistic, împreună cu noțiunile și termenii de rigoare, asupra cărora vom face câteva referiri în continuare.

Mai întâi, ce se înțelege în semiotică prin „semn”?

Se consideră drept „semn” tot ceea ce, pe baza unei convenții sociale acceptate dinainte, poate fi înțeles ca „ceva ce ține locul la altceva” (Apud Eco, Umberto, *Tratat de semiotică generală*, pag. 26 și 28).

Este „semn” deci, orice lucru care poate fi considerat drept substituit semnificant pentru altceva.

Întrucât oricare proces de comunicare dintre ființele omenesti presupune un sistem de semnificare, rezultă că limbajul vorbit — ca și cel artistic — constituie un ansamblu coerent de semne.

Ca urmare a acestui fapt, Saussure — unul din inițiatorii domeniului — consideră semiologia drept „știință” care studiază viața semnelor, în cadrul vieții sociale, arătându-ne în ce constau semnele și ce legi le guvernează (Apud Eco, Umberto, *Tratat de semiotică generală*, pag. 28).

După Saussure, „semnul” este o entitate cu două componente : semnificantul (signifiant) și semnificatul (signifié).

Primul, semnificantul, constituie latura exterioară, expresia fizică și articulatoare a semnelor; iar secundul, semnificatul, constituie denotația, conceptul sau ideea vehiculată de semn.

Așadar, cuvântul „semn” — cum afirmă și Pierre Schaeffer (Schaffer, Pierre, *La musique et les ordinateurs*, în *Musique et Technologie*, Revue Musicale, Paris, 1970, pag. 58) — are proprietatea de a fi, în același timp, simplu și dublu (semnificant și semnificat).

Se cunosc foarte bine semnificații în muzică, destul de vizibili din punct de vedere material (instrumente, bandă magnetică, partitura etc.), cât despre semnificate, acestea constituie ceea ce noi înțelegem și pricepem din semnul respectiv, deci ceea ce are sens“.

Opera muzicală ca fapt semiologic

Muzica fiind socotită, pe drept, o formă a limbajului omenesc — deci un mod de comunicare între oameni pe calea sunetelor organizate în opere de artă — de la sine înțeles că poate fi analizată după principii semiologice.

Specialiștii domeniului disting — în cadrul semiologiei muzicale — trei direcții principale de investigație, corespunzătoare celor trei dimensiuni (funcțiuni) principale ale semnelor muzicale (Ciocan, Dinu, *Introducere în teoria limbajelor formale și ale automatelor pentru muzicieni*, Vol. III, Editura Conservatorului de muzică, București, 1984, pag. 16-18):

— pragmatica muzicală, ce ar în vedere relația dintre semne și cei care le folosesc în vederea comunicării anumitor semnificații;

— semantica muzicală, ce are în vedere relația dintre operele muzicale (complexe sonore) și referențele lor specific muzicale;

— sintaxa muzicală, ce are în vedere relația dintre semne pe plan fonic.

Există și posibilitatea dezvoltării unei semiologii muzicale specializate pe diferite ramuri ale acesteia, cum ar fi: semiologia creației cu componentele sale (semiologia armoniei, polifoniei, a formelor etc.), sau semiologia interpretării operelor de artă cu variatele sale moduri de manifestări.

Subliniem că în această triplă dimensiune a semnului muzical este implicată în mod fundamental considerarea structurii acestuia ca o relație între complexul fonic (material) și anumite stări ale realității obiective și subiective instituită de o cultură muzicală social-istoric determinată. Tocmai această cultură conferă relației respective un caracter obiectiv determinat și, în același timp, o ierarhizare din punctul de vedere al valorii comunicării realizată prin aceste semne.

Prin urmare, o sonoritate muzicală oarecare nu este (nu poate deveni) „semn” și doar în cadrul unei culturi muzicale determinate, în afara căreia această sonoritate nu are semnificație, ea rămânând la stadiul de simplu stimul acustic.

Afirmarea existenței unei realități — specifice muzicii, dar extrinsecă ei — la care această, în mod sociocultural obiectiv, trimite, este, probabil, unul din rezultatele fundamentale pe care semiotica muzicală și numai ea — îl poate obține și dezvolta în toate implicațiile sale, rezultat pe care muzicologia de azi este obligată să-l ia în considerare.

Trebuie precizat însă că, deocamdată, pe planul semioticii muzicale s-a făcut doar începutul, viitorul va arăta mai pregnant rosturile și aportul specific al acestei discipline în cercetarea și cunoașterea faptului muzical cu multiplele și variatele lui aspecte.

Fenomenul artistic muzical oferă — așadar — muzicologiei un vast câmp de activități teoretice, intelectuale și cognitive cu scopul de a se studia și cunoaște formele sale complexe de manifestare, particularitățile mesajului artistic muzical, rolul artei sonore în viața cultural-educativă a omului și a societății.

Pentru a-și vedea asemenea țeluri împlinite însă — mai ales în condițiile dezvoltării artei muzicale din zilele noastre — muzicologia trebuie să apeleze la datele și metodele de lucru oferite și de domeniile învecinate, cum sunt: filosofia, cu care muzica are atâtea obiective comune fiind ea însăși o expresie a forței de gândire; fenomenologia — știință modernă studiind metodele de cercetare ale unui fenomen

dat —; istoria culturii universale și naționale; lingvistica și literatura; stilistica generală a artelor plastice și arhitecturii; fiziologia și psihologia generală și nu în ultimul rând la cele provenind din domeniul științelor exacte — fizica și matematica — acestea din urmă insinuându-se, după cum se știe, în cele mai ascunse colțuri ale activității intelectuale din lumea contemporană.

Sunt relevante în acest fel caracterul interdisciplinar al muzicologiei, ca o cerință plină de actualitate pentru orice domeniu științific în tratarea și cercetarea fenomenelor proprii.

Supunând faptul artistic muzical cercetării și studierii sistematice, și din atâtea unghiuri de observație, pornim de la adevărul incontestabil și puternic în esența sa că muzicii nu-i aparține întâmplarea, dezordinea, haosul.

Marile opere muzicale — expresie a gândirii artistice înaripate a geniului uman — sunt totodată și modele ale construcției ordonate și organizate după principii și legi estetice proprii acestei arte.

Studiul și cercetarea fenomenului muzical nu decurg numai dintr-un interes pur teoretic — am spune academic — ci, în același timp, din necesitatea de a asigura perspectiva: ca și celelalte domenii culturale, muzica n-a încetat o clipă să treacă prin transformări de valori (se adaugă mereu noi și noi procedee), însumându-se în ceea ce numim experiența muzicală a umanității care cuprinde cvasitotalitatea mijloacelor de lucru ale trecutului — în măsura în care, pe diferite căi, au ajuns până la noi — precum și o bună parte din cele ale prezentului acestei arte, dar prin care se proiectează totodată viitorul ei, adică elementele sale de progres (interacțiunea teorie-practică artistică vie).

Dialectic vorbind, dezvoltarea viitoare a muzicii — a mijloacelor sale de expresie — este strâns legată de cuceririle și mijloacele utilizate în acele opere de artă care s-au impus deja în patrimoniul culturilor naționale și universale ca valori incontestabile (interacțiunea tradiție-inovație).

Știința muzicii — domeniul sistematic cum l-am numit mai înainte — are deci rolul nu numai de a cerceta și consemna cuceririle pe tărâm artistic la un moment dat, ci totodată de a crea perspectiva activității în domeniul practicii componistice și de interpretare, precum și în acela de formare a viitorului muzician profesionist.

Cum bine se afirmă: „Fără o bază științifică arta se rezumă la un meșteșug și invers, fără meșteșugul dobândit metodic pe căile științei despre muzică — ale analizei materialului existent —, și fără respect pentru efortul secular care a dus la constituirea acestuia, arta devine un exercițiu fie diletantic, adunat din amintiri nedigerate, fie capricios, haotic, fără utilitate socială (*Aspecte contemporane ale teoriei muzicii*, referat susținut în cadrul Senatului universitar al Conservatorului din București de către catedra de compoziții, pag. 6, anul 1962).

Trecând lucrurile pe plan cultural-patriotic, aflăm și un alt rol al muzicologiei:

„Ea trebuie să fie prezentă în viața muzicală a unui popor, să coordoneze idealurile sociale cu cele artistice și să fie astfel o lumină vie pe drumul impetuos al istoriei sale. În acest sens, se profilează în cultura muzicală românească problematica complexă a unei muzicologii participante – musicologia militans – la împlinirea destinului nostru în lume” (Rusu, Liviu, *Ideea unui organon al științei muzicii*, referat, Uniunea Compozitorilor, București, 1972).

III. Teoria muzicii

Elemente definind obiectul, importanța și direcțiile de cercetare ale domeniului

a) Teoria muzicii are drept principal obiect — după cum s-a menționat deja — cercetarea și studierea fenomenului muzical sub aspect melodic și ritmic (Teoria muzicii nu epuizează studiul melodiei, care continuă să se facă și la alte discipline, precum: armonia, polifonia, forme etc., cu aspecte ce interesează respectivele domenii).

În subsidiar, ea studiază o serie de principii necesare înțelegerii și altor laturi ale fenomenului muzical, începând cu cele ce decurg din structura fizică a materiei sonore, continuând apoi cu transformările intervenite în procesul psiho-fiziologic al creației, precum și cu unele elemente de dinamică, agogică, coloristică timbrală etc.

Ea este, de asemenea, singura disciplină care tratează reprezentările grafice ale muzicii (notația) – adică modalitățile specifice de propagare și răspândire pe calea scrisului a mesajului artistic – ca unele care reflectă, ca și scrierea pentru vorbirea obișnuită, schimbările intervenite în însăși structura limbajului sonor.

Există, în mod firesc, destule puncte de contact și chiar intersecții ale teoriei muzicii cu diverse discipline printr-o serie de principii ce se cer continuate de către celelalte domenii ale cercetării muzicologice.

În acest sens, teoria muzicii își îmbogățește fondul propriu de noțiuni și principii apelând la elemente ale unor discipline înrudite, cum sunt: armonia, polifonia, formele, etnomuzicologia, estetica, istoria muzicii precum și la elemente provenind din domeniul științelor exacte: acustica și matematica – sau la cele ce aparțin domeniului umanist: filosofia, poetica, psihologia artei, sociologia culturii etc.

b) Însemnătatea și valoarea teoriei muzicii ca studiu de specialitate, în contextul celorlalte discipline muzicologice rezultă din următoarele considerațiuni:

- este primul studiu care ne introduce sistematic în cunoașterea fenomenului muzical;

- constituie disciplina fundamentală în muzicologie, cuprinzând

principii necesare dezvoltării celorlalte discipline, ca : armonia, polifonia, formele, istoria muzicii, folclorul etc.;

– datorită unor condiții speciale de însușire a principiilor sale, ce se face prin analiza și interpretarea textului muzical, teoria muzicii, sprijină în mod direct activitățile muzicale practice, cum sunt : compoziția, interpretarea vocală și instrumentală, dirijatul, didactica muzicală etc. ;

– ocupându-se în mod deosebit cu studiul melodiei și ritmului, precum și cu studiul altor elemente ale expresiei artistice, teoria muzicii dezvoltă sensibilitatea și gustul pentru frumusețile artei sunetelor.

c) În alegerea direcțiilor de cercetare și de tratare a fenomenului artistic muzical, teoria muzicii pleacă de la capacitățile fizice – respectiv fiziologice – fundamentale ale materialului sonor: înălțime, durată intensitate, timbru și de la legătura lor cu elementele de expresie ce le generează prin transformările și devenirile la care sunt supuse în procesul creației și interpretării operei de artă.

Pornind de la aceste patru capacități naturale ale sunetelor, desprindem marile dimensiuni (planuri) ale cunoașterii și dezvoltării muzicale, astfel:

– din raporturile de înălțime dintre sunete rezultă în muzică melodia, armonia și polifonia.

– din raporturile de durată rezultă ritmul, metrul, tempoul, într-un cuvânt, agogica muzicală în aspectul ei general, incluzând deci tot ceea ce este element de mișcare în muzică.

– din raporturile de intensitate se desprind, pe de o parte, accentuările ritmice (pregnanța și individualizarea ritmului), iar pe de alta, planurile sonore dinamice pe care se desfășoară orice compoziție muzicală;

– raporturile de timbru stau la baza variatelor îmbinări de voci și de instrumente muzicale în armonie, polifonie și orchestrație.

Trecând într-o diagramă aceste principale direcții de cercetare, ne va fi mai evidentă relația statornică între știința și arta sunetelor, între fenomenul sonor natural și cel artistic expresiv:

Fenomenul natural fizic	Fenomenul artistic expresiv corespunzător fiziologic
1. Frecvență	= înălțime = melodie, armonie, polifonie;
2. Continuitate în timp	= durată = ritm, măsură, tempo (agogică);
3. Amplitudine	= intensitate = accentuările ritmice și dinamica muzicală expresivă;
4. Forma vibrațiilor	= timbru = coloristica (paleta) sonoră.

Fenomenul artistic expresiv corespunzător *melodie, armonie, polifonie; ritm, măsură, tempo (agogică); accentuările ritmice și dinamica muzicală expresivă; coloristica (paleta) sonoră.*

Propagarea pluridirecțională a muzicii prin mijloace stereofonice explică și determină spațialitatea operei muzicale de artă, dimensiune exploatată din ce în ce mai mult –, cu ajutorul tehnicii stereofonice – în creația contemporană.

Ca un corolar al criteriilor fundamentale de tratare a fenomenului muzical expuse mai înainte, se studiază arhitectonica (forma) operelor de artă, element esențial în înțelegerea și pătrunderea lor științifică și artistică.

Orice proces de analiză și de sinteză a faptului artistic trece în mod necesar printr-unul sau mai multe din aceste criterii esențiale și condiționale pentru întreaga muzică.

Dacă gândim – de exemplu – fenomenul de artă în mod analitic, muzica, în totalitatea sa, poate fi descompusă, până la urmă, în elementele fizice – respectiv fiziologice – din care derivă (înălțime, durată, intensitate, timbru).

Dacă, dimpotrivă, același fenomen îl gândim sintetic – deci într-un proces invers celui analitic –, arta sunetelor, și implicit fiecare operă a sa, poate fi recompusă și reconstituită pornindu-se de la aceiași factori naturali (înălțime, durată, intensitate, timbru).

Pe aceleași traiectorii (direcții), din diagrama-program de mai sus, se va dezvolta întregul material ce conține lucrarea de față, în limitele impuse – bineînțeles – de preocupările și obiectul teoriei muzicii. Ordinea de expunere a materialului va fi următoarea:

Partea I: Principii teoretice introductive

Partea II: Melodia (criteriul „înălțime”)

Partea III: Ritmul (criteriul „durată”)

Partea IV: Dinamica muzicală (criteriul „intensitate”)

Partea V: Elemente de coloristică vocală și instrumentală (criteriul „timbru”)

Partea VI: Principii teoretice complementare.

(Eimert, Herbert, *Grundlagen der musikalischen Reihentechnik*, Universal Edition Wien, 1964, pag. 22).

Problema terminologiei utilizate în tratarea fenomenului muzical rămâne încă insolubilă, diverși autori adoptând un sistem sau altul de noțiuni în funcție de preferințe și de școlile de interpretare teoretică mai răspândite pe plan universal. Studiile moderne de semantică și de semiologie sunt pe care de a găsi un sistem unitar de noțiuni care să reflecte cât mai veridic relațiile dintre imaginea artistică înscrisă în partitură și gândirea teoretică aferentă. De altfel, încă înainte cu două decenii, compozitorul german Herbert Eimert – referindu-ne la componentele principale ale muzicii – propunea următoarele denumiri unitare provenind din lexicul grecesc antic:

– pentru determinarea înălțimii = TON (de la „tonos”);

a duratei = HRON (de la „hronos”);

a timbrului = HROMA (de la „HROMA”);

grafică a muzicii = GRAF (de la „grafo”).

Partea I

**PRINCIPII TEORETICE
INTRODUCTIVE**

PREVIZUALIZARE

PREZENTAREA TEMATICII

Ca urmare a dezvoltării fără precedent a bazei materiale a muzicii — și implicit a mijloacelor sale de expresie — partea introductivă atribuie sunetului, materia primă a acestei arte, un spațiu de preocupări relativ largi.

Printre altele, datorită progresului impresionant realizat de tehnica electronică, se expun caracteristicile noului material sonor și consecințele introducerii sunetului electronic în rindul mijloacelor obișnuite de lucru ale muzicii.

„Punctul de plecare pentru un nou fel de a studia muzica nu mai trebuie să fie partitura, nici proprietățile instrumentelor muzicale, ci direct materialul sonor definit prin coordonatele sale“¹.

În scopul de a se fixa temeiurile științifice de la care pornește muzica, se tratează, în mod corespunzător, bazele fizice, fiziologice și psihologice ale acestei arte, cuprinzând date și elemente ce se cer integrate în programul teoriei muzicii, ca o modalitate concret-științifică de actualizare și contemporaneizare a domeniului.

Problematica se continuă prin tratarea organizării acustico-muzicale a materiei sonore în vederea folosirii ei artistice, în care se includ și aspectele noi pe care le aduce microintervalica (microtonia), domeniu cu o perspectivă imprevizibilă în creație.

Notăția muzicală tradițională și noile procedee semiografice din creația contemporană, încheie această parte introductivă, degajând și ușurând astfel drumul discuțiilor spre problematica centrală (esențială) a tratatului.

---

¹ Moles Abraham citat de Kurt Blaukopf în *Musique et Technologie, La Revue Musicale*, Paris, 1970, nr. 268—269, pag. 163.

SUNETUL MATERIA PRIMĂ A MUZICII

1. Relația dintre știința și arta sunetelor. Necesitatea cunoașterii datelor științifice privind materia sonoră

„Natura a pregătit materia sonoră
spre folosința ei muzicală“

PAUL HINDEMITH

Omul se află permanent în mijlocul unui nesfârșit univers de sunete și zgomote ce-l înconjoară de pretutindeni. Foșnetul pădurilor, murmurul apelor, cântul păsărilor, semnalul sirenelor, vuietul motoarelor, zgomotul străzilor și al activității umane cotidiene, precum și alte asemenea manifestări constituie vastul *domeniu sonor*, fără de care viața ar fi de neconceput.

„Noi simțem astfel obișnuiți să auzim — spune Guillemin, Amédée (*Le son*. Paris, *Librairie Hachette*, p. 6) — încît nu ne putem imagina existența unei lumi complet tăcută cum este Luna ; tăcerea absolută este pentru noi sinonimă cu imobilitatea și moartea“.

Natura și lumea înconjurătoare constituie deci sursa sonorităților de tot felul, cercetările dovedind în timpul din urmă că nici chiar adîncul mărilor și oceanelor — considerat pînă nu demult ca un imperiu al tăcerii — nu este scutit de prezența unor semnale sonore ².

Acest impresionant univers sonor, amplificat cu mult de către mintea și mîna omului prin numeroase instrumente producătoare de sunete și zgomote — amintim imensul spațiu sonor creat în timpul din urmă în laboratoarele electronice —, constituie domeniul din care muzica, arta sunetelor, își procură și selectează materia primă pe care o prelucrează și organizează apoi — după criteriile tehnice și estetice proprii — în acel expresiv *limbaj al sunetelor* capabil să redea, prin imagini specifice, realitatea înconjurătoare, să comunice idei, gînduri, sentimente, emoții.

² Grumăzescu, M. *Ce este sunetul ?* Ed. științifică, București, 1966, p. 6.

BAZELE FIZICE ALE MUZICII

„În domeniul fizicii se află primele
temeiuri ale muzicii“

WALTER VIORA

Sunetul ca fenomen fizic Principii generale privind fizica sunetelor

Sunetul, ca fenomen fizic, constituie produsul vibrațiilor repezi ale corpurilor elastice din natură, indiferent starea lor de agregare: solide (metalul, lemnul, sticla, pământul, diferite membrane), lichide (apa) sau gazoase (coloanele de aer).

În același mod își găsesc explicația sonoritățile elaborate pe cale electrică și electronică.

În natură, sunetului îi corespund — așadar — *vibrațiile* corpurilor elastice.

Mișcările vibratorii (vibrațiile) se petrec după *legi obiective* verificate de știință, pe cale experimentală, în procesul *producerii* și *propăgării* lor în mediul ambiant.

A. PRODUCEREA VIBRAȚIILOR

În tratarea fenomenului de producere a vibrațiilor, următoarele aspecte interesează, în mod deosebit, arta sonoră :

- *condițiile naturale și forțele care acționează în procesul vibrării corpurilor ;*
- *legile fizice care stau la baza fenomenului ;*
- *calitățile (proprietățile) fizice ale vibrațiilor ;*
- *corpuri (surse) producătoare de sunete.*

1. Condițiile naturale și forțele care acționează în procesul vibrării corpurilor sonore

Prin *corp* sau *sursă sonoră* se înțelege în fizică un corp capabil de a oscila (vibra) și de a transmite oscilațiile mediului înconjurător, în măsura aderării lor la acest mediu.

B. PROPAGAREA VIBRAȚIILOR

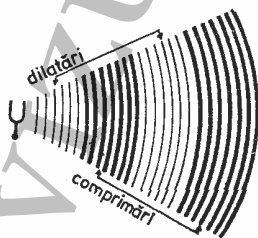
DESCRIEREA FENOMENULUI. TERMENI ȘI NOȚIUNI ACUSTICE

1. Undele sonore — forme specifice de propagare a vibrațiilor. Cîmp acustic

Vibrațiile produse de un corp sonor oarecare se propagă în atmosferă în toate direcțiile, punînd în mișcare moleculele de aer vecine. Acestea la rîndul lor împing mai departe fenomenul, transmițîndu-l din aproape în aproape către alte și alte straturi moleculare⁶¹. Au loc în acest fel perturbări ale mediului formîndu-se „o serie de straturi de aer alternativ condensate și rarefiate“ denumite *unde sonore*. Ele sînt deci un fel de comprimări și răriri alternative ale mediului în care se propagă⁶².

Întrucît mișcarea undelor sonore se face în toate direcțiile deodată și cu aceeași viteză, acestea au formă sferică (*unde sferice*), asemănătoare cercurilor concentrice produse de piatra aruncată pe suprafața unei ape liniștite, în centrul sferei aflîndu-se corpul vibrator.

O secțiune din fenomenul fizic al propagării vibrațiilor unui diapazon, cu compresii și răriri ale mediului înconjurător, se prezintă astfel :

Așadar, doi factori mijlocesc propagarea vibrațiilor :

- mediul ambiant (în vid vibrațiile nu se propagă)
- undele sonore

Mediul (aerul, apa, pămîntul, lemnul), văzut în ansamblu, rămîne imobil, rolul lui fiind de a transmite mișcarea vibratorie prin deformările ce le suportă straturile sale moleculare învecinate.

⁶¹ Ing. Buican George. *Elemente de acustică muzicală*, Editura tehnică, 1958, op. cit.

⁶² Conform principiului elaborat de fizicianul olandez Christian Huygens (1629—1695) : „Orice punct al mediului pînă la care a ajuns frontul de undă poate fi considerat ca o nouă sursă de oscilație“ /Compendiu de fizică pentru admiterea în învățămîntul superior, Editura științifică, București, 1971, pag. 231/.

BAZELE FIZIOLOGICE ALE MUZICII

Sunetul ca fenomen fiziologic. Principii generale privind fiziologia sunetelor

„Și totuși, auzul este toată inteligența unui muzician.“

ARNOLD SCHÖNBERG

În fiziologie, prin sunet se înțelege senzația produsă asupra organului auditiv de către vibrațiile materiale ale corpurilor impulsionate din afară pe calea undelor atmosferice. Cu alte cuvinte, pe plan fiziologic, sunetul este acea manifestare de natură sensibilă⁷⁰ pe care mișcările vibratorii din atmosferă o produce asupra urechii noastre.

Studiul fiziologic al sunetului privește, așadar, *latura senzitivă* a fenomenului, adică efectul pe care-l produc asupra simțului auditiv mișcările vibratorii pătrunse în organism și modalitatea de transformare a acestora — prin calități noi — în *senzație sonoră*.

Din considerațiile de mai sus se desprind ideile principale care alcătuiesc fiziologia sonoră pe care le vom dezvolta în acest cadru, și anume :

- *mecanismul auditivei,*
- *cele două forme ale senzației auditive : sunet muzical și zgomot,*
- *calitățile dobândite de vibrații în procesul transformărilor fiziologice și relația lor cu elementele artistico-muzicale pe care le generează,*
- *spațialitatea sonoră* — o nouă dimensiune ce se află în curs de evaluare și folosire cât mai eficientă pe plan artistic,
- *domeniul de audibilitate,*
- *auz muzical absolut și relativ.*

⁷⁰ Ansermet, Ernest. *Les fondements de la musique dans la conscience humaine*. Neuchâtel, Editions de la Baconnière, vol. I, p. 13 : „*Tout phénomène sonore, résultant d'un choc, d'un frottement, d'un sifflement etc., est la manifestation sensible d'un mouvement vibratoire*“.

BAZELE PSIHOLOGICE ALE MUZICII

1. Fenomenul sonor și latura sa psihică. Relația dintre lumea sunetelor și cea afectivă

„Consider muzica drept singurul mijloc de a exprima strigătele sufletului cu toate misterioasele lui ondulații“

GEORGE ENESCU

Continuînd să examinăm evoluarea fenomenului sonor dincolo de aspectele sale fizice și fiziologice — descrise mai înainte — pătrundem în zona mult mai sensibilă, dar mai propice muzicii, în care acționează psihicul uman (*latura psihică a fenomenului*).

Pragul de trecere de la fenomenul sonor fiziologic la cel psihic nu mai poate fi localizat, așa cum a fost cazul trecerii de la fenomenul sonor fizic la cel fiziologic, domeniul psihic nefiind supus unor măsura-tori obiective, precise, prin elemente ale biologiei sau ale altor științe exacte ¹²⁷.

După datele psihologiei, activitatea psiho-afectivă rezultă din *impulsul* (reacția) *centrilor nervoși superiori*, care determină toate actele conștiinței și atitudinile noastre psihice.

În acest stadiu al evoluării fenomenului sonor au loc transformări de calitate legate direct de natura emoțională a muzicii : simplele senzații sonore (auditive), prin proiectarea și reflectarea lor în conștiința omului, devin *trăiri afective* ; începe acum să acționeze domeniul psihic propriu numai ființei umane, care „percepe sunetele ca semnale de referință emotivă și afectivă“ ¹²⁸.

Asupra psihicului uman însă nu acționează sunetele luate izolat, ci numai într-o organizare și concepție artistică, deci constituite în limbaj,

¹²⁷ Unii oameni de știință — cum este psihologul englez Spearman (1863—1945) — și-au propus totuși ca prin analiza factorială (metodă modernă în matematică) să ajungă la date exacte și în cercetarea domeniului psihologic ; rezultatele obținute nu sînt însă în măsură să infirme principiul de mai sus.

¹²⁸ Hurtado, Leopoldo. *Introduccion a la estetica de la musica*, op. cit., pag. 104.

ORGANIZAREA ACUSTICO-MUZICALĂ A MATERIALULUI SONOR

„Muzica este un act al minții omenești care pune ordine în lumea sunetelor“.

IGOR STRAVINSKI

Principalele forme (elemente) acustico-muzicale de organizare a materialului sonor brut, în ordinea lor de mărime și cuprindere — nu a importanței — sînt: *scara generală, registrele, sistemul de octave, intervalele ton-semiton, intervalele simple, microintervalele acustice.*

Din aceste forme (elemente) derivă în muzică cele două feluri de *intonație* — *netemperată și temperată* — precum și complementul lor, *enarmonia sonoră*.

Cunoașterea acestor forme determină *condițiile obiective* de la care pornește muzica în realizarea operelor sale.

1. Scara generală sonoră

Prima formă de organizare a vastului material sonor brut — forma elementară de coerență — constă în ordonarea (așezarea) tuturor sunetelor într-o scară după criteriul frecvenței (înălțimii) fiecăruia.

O asemenea așezare a sunetelor în ordinea înălțimii poartă numele de *scară sonoră generală*¹³⁷ — cuprinzînd totalitatea sunetelor muzicale de la sunetul cel mai grav pînă la cel mai acut, într-un diapazon¹³⁸ larg, ce poate fi reprodus în întregime numai de către instrumentele electro-acustice de laborator, singurele capabile să elaboreze întregul cîmp sonor audibil.

¹³⁷ Datorită creației electronice, care folosește, cu ajutorul aparatelor de laborator acustic, toate sunetele posibile fizicește, în terminologia de specialitate din ultimul timp ea poartă numele de *scară sonoră totală*.

¹³⁸ Noțiunea de *diapazon* are aici sensul de totalitate a sunetelor utilizate în muzică (în limba greacă, *dia* (διά) = prin; *pason* (πάς, πᾶς, πᾶν) = tot, toate.

NOTAȚIA MUZICALĂ

Notația tradițională (clasică). Noi procedee de notație rezultând din creația contemporană

„Notation liefert den Stimulus zu Imagination und Aktion des Interpreten“

(„Notația stimulează imaginația și acțiunea interpretului“)

KARLHEINZ STOCKHAUSEN

Definirea noțiunii

Notația sau *semiografia* ¹⁸⁰ — unele tratate o mai numesc și *signografie* ¹⁸¹ — constituie sistemul de reprezentare și transmitere a muzicii pe calea scrisului. Ea se compune dintr-un *repertoriu de semne grafice convenționale* — stabilite de-a lungul veacurilor ¹⁸² prin care se redau elementele componente ale limbajului muzical, precum și relațiile care se intercondiționează în cadrul operei de artă.

Conform principiilor semiologiei un semn grafic (muzical) constituie legătura dintre conceptul ce stă la baza sa și imaginea artistică pe care o transmite.

„Muzica exprimă în mintea ca și în inima noastră diferența principală dintre indicația lipsită de viață a semnului tipărit, și mulțimea vie a sunetelor împărtășind intenții, sentimente și concepții“ ¹⁸³.

Principalele funcții pe care le îndeplinește notația muzicală sînt :

- servește ca mijloc de comunicare între creatorul de artă (compozitor) și interpret ;
- înlesnește propagarea și răspindirea muzicii ca fenomen și act de cultură ;

¹⁸⁰ În limba greacă *simion* (σημιον) = semn, caracter scris și *grafo* (γράφω) = a scrie.

¹⁸¹ În limba latină *signum* = semn.

¹⁸² A se vedea paragraful următor.

¹⁸³ Menuhin Yehudi, *Muzica și aportul ei pentru umanitate*. Revista „Omul și artele“, Ed. UNESCO (op. cit.).

PREZENTAREA TEMATICII

Abordînd studiul teoretic al melodiei, pătrundem în miezul problematicii acestui tratat, fiind vorba de cercetarea și observarea celui mai expresiv mijloc de comunicare al muzicii, cărui îi vom acorda — în mod necesar — un spațiu de largă cuprindere, în aspecte multiple.

După formularea conceptului de melodie — prin determinante teoretice proprii disciplinei — vor urma clasificări în domeniul intervalicii (intervalul fiind element de construcție al oricărui sistem melodic sau armonic).

Pentru a beneficia de o bună orientare în studiul morfologic al melodiei, o diagramă stilistică generală a muzicii ne va obiectiva marile epoci de transformări structurale parcurse de această artă în decursul timpurilor (marile stiluri) — de la aspectele sale modale, trecînd apoi prin cele de factură tonală, și pînă la cele întîlnite în sistemele componistice actuale: atonale, neomodale, neotonale, aleatoare sau de alte configurații.

În fapt, toate aceste categorii structurale constituie sisteme internaționale, organizări pe plan artistic ale înălțimilor sonore — deci melodice, armonice și polifonice — în toate cazurile melodia fiind implicată direct, căci polifonie, prin definiție, înseamnă suprapunere de mai multe melodii; iar o armonie „în sine“, fără melodie, nu este de imaginat în muzică.

Respectînd criteriul evolutiv, tratarea sistemelor intonaționale începe prin observarea și comentarea marelui sistem modal numit astfel pentru că — structural — acoperă cea mai mare parte din istoria creației muzicale universale.

În acest sens, arcul de probleme tratate se întinde de la modurile primare (arhaice), de esență populară, pînă la cele complexe contemporane din creația cultă caracterizate prin subtilități și particularități funcțional-muzicale deosebite.

La rînd, după sistemul modal, se tratează sistemul tonal — cu întregul său concept teoretic — considerat, pe drept cuvînt, cel mai complet și mai organizat, deținînd principii ce se reflectă în mai toate considerațiile asupra fenomenului muzical, inclusiv cele privind forma (arhitectura) operelor de artă.

Studiul tonalității se încheie prin observarea și tratarea ultimelor consecințe ale sistemului survenite în creația contemporană, precum: tonalitatea în viziune lărgită (extinsă), atonalitatea — cu complementul său serialismul, — sistemele neomodale și neotonale, sau de alte structuri intonaționale, apărute în timpurile noastre pe ecranul componistic.

MELODIA

Elemente morfologice

„Întietate *melodiei*, elementul cel mai nobil al muzicii ! Melodia să fie scopul principal al studiului nostru. Să lucrăm totdeauna melodic ; *ritmul* rămânînd suplu și cedînd pasul dezvoltării melodiei ; iar *armonia* aleasă să fie cea veritabilă, adică voită de melodie și ieșită din ea“.

OLIVIER MESSIAEN

1. Definirea conceptului de melodie

Principalele mijloace de expresie ale graiului muzical sînt : *melodia*, *ritmul* și *armonia* (armonia în sensul ei general, de realizare artistică pe mai multe voci, incluzînd deci și polifonia).

*Factorul primordial al expresiei artistice muzicale l-a constituit însă de totdeauna melodia*¹, fiind cel mai puternic, mai important, mai convingător și mai accesibil decît oricare alt mijloc muzical de exprimare.

Ea constituie elementul de referință generală — componistică, estetică, teoretică, istorică și stilistică — al artei sunetelor, principiul suprem în muzică, centrul spre care converg toate trăsăturile complexe ale imaginii muzicale.

Deși, după toate ipotezele, melodia vine în urma ritmului, apariția melodiei în cultura primară a omenirii a însemnat însuși actul de naștere al muzicii, adevăr exprimat atît de elocvent prin cuvintele : „*Le rythme a la priorité, mais la mélodie a la primauté*“ (Ritmul are prioritatea, dar melodia are primordialitatea)².

¹ În limba greacă, *melos* (μέλος) = cîntec și *odi* (ὠδή) = intonare.

² Migot, G. *apud* Willems, Edgar. *Le rythme musical*. Presses Universitaires de France, 1954, p. 61.

TEORIA INTERVALELOR MUZICALE

„Intervalul este atomul muzicii“.

LEONARD BERNSTEIN

Tratarea și cunoașterea sistematică a melodiei, pe plan, intonațional, începe, cum este firesc, prin studiul intervalelor muzicale, ca elemente de structură prezente în orice sistem melodic.

O primă organizare și sistematizare privind intervalele ne-a parvenit de la elini, care dețineau o teorie destul de avansată pentru timpul lor.

Astfel, prin Aristide Quintilian — muzicograf grec trăind în sec. I—II e.n. — ni s-a transmis o clasificare a intervalelor demnă de admirația noastră, a celor de azi :

„Pe de altă parte — intervalele — unele sînt minore, altele majore, și încă, unele consonante, altele disonante; apoi unele enarmonice, altele cromatice; altele diatonice; de asemenea, unele raționale, și altele iraționale“¹².

Cei vechi atribuiau pînă și un anumit etos fiecărui interval muzical, iar medievalii, prin considerațiuni teoretico-estetice care abundă în mulțimea lor de tratate, deschid capitole speciale teoriei intervalelor (intervalica).

În condițiile dezvoltării artei muzicale contemporane, studiul intervalelor se efectuează sub două aspecte :

- *teoria clasică* (tradițională) a intervalelor ;
- *principii noi*, decurgînd din creația contemporană.

---

¹² *Aristidis Quintiliani, De musica* — lucrare ajunsă pînă la noi prin traducerea latină a lui Marcus Meibomius — filolog și muzician german (1626—1711) : „*Rursus horum alia sunt minora; alia, majora, atque alia consona; alia dissona: deinde alia, enarmonia; alia chromatica, alia diatonica; item alia, rationalia; alia, irrationalia*“ (Lib. I, p. 13).

SISTEMELE MUZICALE INTONAȚIONALE

Principii introductive ⁴³

„Sistemul constituie în muzică un ansamblu coerent de procedee artistice dominate de legi inteligibile“.

CONSTANTIN BRĂILOIU

Sistemele muzicale intonaționale — prin care înțelegem scările și gamele modale, tonale, atonale sau de alte structuri — *exprimă într-o formă abstractă (generalizată) relațiile ce se stabilesc în opera de artă pe planul înălțimilor sonore.*

Ele — aceste scări și game — cuprind deci, în sinteză, principiile și regulile de *organizare artistică* a înălțimii sunetelor așa cum rezultă din creația muzicală de diferite stiluri și genuri.

Ca *origine*, diversele sisteme intonaționale provin atât din creația populară, cât și din cea cultă, a tuturor timpurilor.

Natura (esența) sistemelor muzicale intonaționale este de două feluri : *melodică* și *armonică*, după cum au apărut și s-au dezvoltat din relațiile pe plan orizontal ale înălțimii sunetelor (în melodie), ori din cele pe plan vertical (în armonie).

Sistemele intonaționale melodice sînt caracteristice creației populare modale, iar cele armonice, creației culte tonale, atonale, neo-modale, muzicii concrete, aleatoare și electronice.

Melodia — ca și *armonia* — urmează deci, în configurația sonoră, un anumit drum, anumite formule, întorsături și cadențe, anumite principii și legi de construcție, anumite tipare identificabile prin procedeele folosite, care se reflectă în ceea ce numim *sistemele muzicale intonaționale*.

Ele reprezintă, în fapt, formele intonaționale de manifestare ale fenomenului muzical — structurile sonore ale acestuia; de aceea, studiarea și cunoașterea lor constituie un obiectiv de seamă al teoriei muzicii.

---

⁴³ Teoria „sistemelor“ la vechii greci cuprindea tot ceea ce privea constituirea scărilor muzicale considerate din punct de vedere al întinderii și al dispozitivului sunetelor — respectiv intervalelor — din interiorul lor.

INTRODUCERE ÎN STUDIUL MODURILOR

Principii cu caracter general în teoria modurilor

„De cînd se face muzică, și atîta timp cît se va mai face, toate fenomenele muzicale se bazează pe realitățile ancestrale ce nu pot fi desconsiderate dacă dorim ca în arta sunetelor să domnească sens și ordine“.

PAUL HINDEMITH

Modul constituie un vechi și puternic concept de creație, redat la elini prin expresiile : *harmonia*, *diapason*, *tonos* și *tropos* ; în arta medievală gregoriană, prin *tonus* și *modus* ⁵³ ; în cea bizantină, prin *eh* și *glas* ; în muzica arabo-persană, prin *maquâm* și *dastgâhe* ; în cea indiană, prin *raga* ; în creația cultă modernă prin însăși noțiunea.

În toate cazurile, noțiunea de *mod* a reprezentat — cum reprezintă și azi — un *sistem de relații și structuri melodice* — iar apoi și *armo-nice* — *specifice, deosebite de cele tonale și atonale, decurgînd din creația populară și cea cultă influențată de aceasta*.

Universul cîntului modal cuprinde în sfera sa întreaga creație populară din toate timpurile și de pe toate meridianele, constituind un adevărat tezaur de artă neasemuit ca frumusețe și forță emoțională.

Pe de altă parte, toți marii creatori ai muzicii universale și ai diferitelor școli naționale de compoziție s-au inspirat, au folosit și au fost influențați — într-un fel sau altul — de frumusețea și originalitatea limbajului muzical modal, îmbogățindu-l și amplificîndu-l, mai ales în timpul din urmă, cu modele create de compozitorii înșiși.

Ca răspîndire etno-geografică, unele moduri sînt proprii anumitor popoare, ba chiar numai anumitor regiuni geografice (caracter dialectal), dar există și sisteme modale comune mai multor popoare ; altele, cum sînt cele pentatonice, ființează pe toate meridianele.

Ca răspîndire în stilurile și genurile de creație, *modalul* acoperă în întregime muzica universală monodică și se dezvoltă — pătrunzînd

---

⁵³ După Jacques Chailley, *modus* este traducerea latină a grecescului *tropos* *Cours d'histoire de la musique*, Alphonse Leduc Editions Musicales, Paris, 1967, pag. 23.

OLIGOCORDIILE

Sisteme modale primare ale muzicii universale

„Nu trebuie considerat deloc ignoranță faptul că cei vechi întrebuițau atît de puține sunete“.

PLUTARCH

Primele sisteme modale — despre care face mențiune și Plutarch (46—120 e.n.) în al său *Dialog asupra muzicii eline* ⁶⁷ — îl constituie, în muzica universală, *oligocordiile* ⁶⁸. Ele au o existență protoistorică, extrem arhaică și utilizează un material sonor redus din punct de vedere cantitativ la 2, 3 și 4 sunete.

Se semnalează chiar existența oligocordiei de 1 sunet, care, se înțelege, nu creează raporturi melodice, ci numai intonațional-ritmice, fiind plasată la granița dintre vorbirea obișnuită și cînt :

COLINDĂ — Arhiva Institutului de Folclor

Organizarea materialului sonor în celelalte oligocordii urmează — după cum s-a mai arătat — două căi :

- prin trepte alăturate și salturi intervalice ;
- numai prin trepte alăturate.

a) Oligocordiile alcătuite din 2, 3 și 4 sunete dispuse în scară atît treptat, cît și prin salturi se întîlnesc, obișnuit, sub următoarele forme :

⁶⁷ Plutarch. *Peri musikis* (Despre muzică). Citat de Henri Weil și Th. Reinach în *Editions critique et explicative*. Paris, Leroux, 1900, p. 52.

⁶⁸ În limba greacă, *oligos* (ὀλίγος) = puțin și *hordi* (χορδή) = coardă, sunet (*oligohordia* = sistem modal alcătuit din puține sunete).

A. TEORIA PENTATONICĂ ÎN LUMINA CONCEPTULUI INFLUENȚAT DE PRINCIPIILE TONALITĂȚII

Modurile pentatonice⁷⁵ folosesc un sistem de 5 sunete dispuse prin intervale de secunde (mari și mici) imbinat cu intervale de terțe (mari și mici), caracteristica fundamentală fiindu-le salturile de terță.

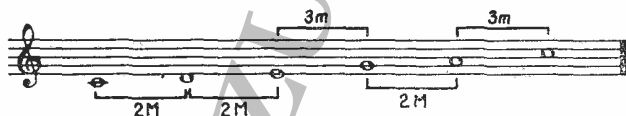
Principalele forme structurale sub care se prezintă pentatoniile sînt :

- *pentatonica anhemitonica* — fără semitonuri ;
- *pentatonica hemitonica* — cu semitonuri ;
- *pentatonica mixtă* — amestec de elemente anhemitonice și hemitonice ;
- *pentatonica cromatică* — cu secundă mărită în structură.

1. Pentatonica anhemitonica

Dintre pentatonii, forma cea mai răspîdită — întîlnindu-se în muzica popoarelor de pe toate meridianele și din cele mai vechi timpuri — o constituie pentatonica *anhemitonica*, numită astfel întrucît, ca sistem, exprimă relații melodice din care lipsesc semitonurile⁷⁶.

Pentru constituirea scării anhemitonice, se pleacă de la o formulă intervalică arhetip : 2 secunde mari + 1 terță mică + 1 secundă mare + 1 terță mică (în simboluri : 2M + 2M + 3m + 2M + 3m), ultimul interval încheind cadrul octavian al sistemului⁷⁷ :

Întrucît întregul material sonor al pentatonicii anhemitonice se așează din cvintă în cvintă perfectă (în ordinea naturală), ea se consideră *sistem modal natural*⁷⁸ :

⁷⁵ Menționăm diferite denumiri ce se atribuie modurilor pentatonice în muzicologia universală :

- (mod) *pentatonic*, prin analogie cu *diatonic*, la Constantin Brăiloiu și Hugo Riemann ;
- *pentafonic*, prin analogie cu *omofonic* și *polifonic* la Michel Brenet ;
- *protodiatonic* (*infradiatonic*), premergînd sistemele diatonice complete, de 7 sunete, la Fr. Auguste Gevaert.

⁷⁶ În limba elină, *an* (ἀν) = fără ; *imitonion* (ἡμιτόνιον) = semiton.

⁷⁷ În conceptul apusean se utilizează ordinea suitoare a sunetelor în scară.

⁷⁸ Maeștrii chinezi au considerat totdeauna modurile pentatonice anhemitonice ca derivînd dintr-o progresie de *cvinte perfecte* (Apud Const. Brăiloiu, *Un problème de tonalité*. În : *Mélanges d'histoire et d'esthétique musicales*, Richard-Masse-Editeur, Paris, 1955, pag. 67).

MODURILE ANTICE GRECEȘTI

„Nu este posibil să reflectezi cît de cît profund asupra artei noastre fără a descoperi raporturile sale strînse cu aceea a grecilor.

Intr-adevăr, arta modernă nu este decît o verigă în lanțul dezvoltării artistice a Europei întregi, dezvoltare care are punctul de plecare la elini“.

RICHARD WAGNER

A. CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE¹¹⁰

Grecii vechi atribuiau muzicii, ca de altfel artelor în genere, un rol deosebit social, estetic, instructiv și educativ. Lor le revine meritul de a fi elaborat o serie de principii fundamentale în teoria muzicii, în care scop au contribuit deopotrivă științele umaniste ale timpului — filosofia, etica, retorica, poetica —, precum și științele exacte, în special matematica și fizica. Ei pun bazele muzicologiei ca știință, prin contribuția nemijlocită a unor figuri proeminente ale culturii eline. Principiile școlii pytagoriciene și cele aristoxeniene — ca să nu dăm decît aceste exemple — străbat ca un fir roșu prin toată teoria muzicii pînă în zilele noastre, ceea ce demonstrează capacitatea deosebită a elinilor de a sintetiza și analiza fenomenul artistic.

Clasificarea artelor la grecii vechi

Vechii greci clasificau artele timpului lor — în număr de șase — după două concepte estetice :

---

¹¹⁰ Bibliografie : a) Aristidu Quintilianu, *Peri Musikis (De Musica)* Libri III, Marcus Meibomius restituit ac notis explicavit. Volumen II, Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, 1652
b) Ferretti P. Paolo M. Abate, *Harmonica e ritmica nella musica antica* a cura di P. Pellegrino M. Ernetti, San Giorgio Maggiore-Venezia, Luglio-Dicembre 1969.

MODURILE MEDIEVALE APUSENE

Cantus planus

În Evul mediu, limbajul modal se dezvoltă, de la început, pe două direcții distincte :

- în Apus prin modurile lui *cantus planus*
- în Răsărit prin modurile *bizantine*.

Transformările profunde intervenite în viața socială și culturală a primelor secole ale erei noastre au făcut ca preluările cuceririlor artei antice grecești — în ceea ce privește Apusul — să fi fost minime ; ele se prezintă însă mai consistente pentru Răsărit.

Drept urmare, în Evul mediu asistăm la elaborarea și practicarea unor noi concepte modale — sarcină pe care și-o asumă pentru multă vreme biserica creștină ce domina autoritar viața politică, socială și culturală a timpului.

Dar chiar în cadrul cultului creștin, divizat — după cum se știe — și el din primele secole, limbajul modal se dezvoltă separat — pe căi diferite — luînd forme distincte pentru *muzica apuseană* și pentru cea *răsăriteană*.

Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de modurile lui *cantus planus*, fruct al artei muzicale medievale din Apus, iar ulterior vom trata și modurile bizantine ¹⁸⁰.

1. Ce este și ce reprezintă arta lui *cantus planus* ?

Sub numele de *cantus planus* ¹⁸¹ (cînt plan) se cunoaște, în arta muzicală universală, cîntul liturgic al bisericii romane din Apus, caracterizat prin structuri melodice simple, avînd un ritm de forme libere, — alcătuit de regulă din durate egale (ritmuri plane).

¹⁸⁰ A se vedea capitolul distinct rezervat acestei teme pag. 319.

¹⁸¹ În limba latină *cantus* = cînt și *planus* = plan, drept, neted. Corepondentele lexicale și de structură ale lui *cantus planus* în diverse limbi : în limba italiană = *canto romano* și *canto gregoriano* ; în limba franceză = *plainchant* ; în limba spaniolă = *canto llano* ; în limba engleză = *plainsong* ; în limba germană = *choral* (în versiune protestantă).

MODURILE BIZANTINE

„Cu muzica, toată vîrsta, toată viața și toată
fapta se împodobește și se înfrumusețează“.

ANTON PANN

A. CONSIDERAȚIUNI GENERALE EVOLUTIVE ȘI STILISTICE

În ultimele zece veacuri creația muzicală universală a folosit la maximum ca tematică și motiv de inspirație *cantus planus gregorian*, *coralul protestant*, *madrigalul italian*, *chansonul francez* și *liedul german*.

Drept consecință, în zilele noastre, tot mai multe priviri din componistica universală se îndreaptă spre surse muzicale de inspirație mai puțin explorate, cum sînt creațiile arhaice ale popoarelor, sau cele exotice (extraeuropene) și, în genere, spre acele surse ce păstrează atracția ineditului, dar ale căror valențe expresive stau încă adormite — în stare latentă — așteptînd o firească înviorare prin mijloacele de care dispune creatorul de artă de azi.

Un domeniu mai puțin explorat și valorificat îl constituie, desigur, muzica Europei de Răsărit, iar în cadrul acesteia *muzica bizantină* — artă cu profunde implicații privind spiritualitatea și trecutul cultural al poporului român.

Pe plan istorico-social, Bizanțul se prezintă ca o entitate extrem de frămîntată și de zbuciumată a Evului mediu, dacă gîndim la cele aproape 12 veacuri cît a durat Imperiul Roman de Răsărit, întemeiat de Constantin cel Mare la anul 330 e.n., și șters apoi definitiv de pe harta politică la 1453, prin căderea Constantinopolului sub turci.

Și totuși, cît de original, de fecund și de impunător avea să se manifeste el ca *entitate artistică*, deci în domeniul artelor plămădite sub egida sa, căci acestea dăinuie și azi, după aproape două milenii — desigur cu evoluțiile de rigoare —, constituind tot mai mult atracția epistemologiei contemporane.

După cum afirmă istoria culturii universale și ne-o confirmă documentale, Bizanțul a fost un teren deosebit de prielnic pentru toate

MODURILE POPULARE HEPTACORDICE

Principii teoretice generale

În creația populară au apărut și s-au dezvoltat variate formațiuni modale heptacordice (de șapte sunete), care păstrează pe un mare arc — în timp și spațiu — frumusețea și originalitatea ce le sînt caracteristice.

Pe plan componistic, ele constituie sursa unor capacități expresive la care au apelat aproape totdeauna făuritorii de artă cultă, găsind într-insele inepuizabile mijloace de exprimare, ca pornind dintr-un izvor de inspirație de mare forță și viabilitate : *cîntul popular*.

Pentru studierea modurilor populare heptacordice, pornim de la cîteva principii teoretice generale, și anume :

- *așezarea lor în categoria de moduri diatonice și cromatice ;*
- *echilibrul funcțional armonico-expresiv al sunetelor componente ;*
- *modalitățile de constituire a modurilor populare pe diferite sunete (introducerea lor în circuitul creației culte).*

1. Moduri populare diatonice și cromatice

Ca structură, modurile populare heptacordice formează două categorii distincte : *diatonice și cromatice*.

a) *Modurile populare diatonice* sînt în număr de 7, scările lor — ca ordine interioară — avînd sunetele dispuse prin tonuri și semitonuri diatonice.

Ele poartă fie denumirile medievale, fie pe cele antice grecești ²⁶⁶, coincidînd ca factură sistemelor ce se formează pe cele 7 trepte ale scării muzicale naturale, astfel :

---

²⁶⁶ În tratatul de față folosim terminologia medievală a modurilor, ca fiind cea mai răspîdită în literatura de specialitate.

MODULAȚIA ÎN MODURI

Modulația în cîntul popular — prin care înțelegem părăsirea pe parcursul aceleiași melodii a unei formațiuni modale și intrarea în zona altei formațiuni modale — constituie un proces firesc, negîndit sau calculat; de aceea, nu comportă momente speciale de pregătire.

Procesul modulatoriu este avantajat aici de caracterul labil al funcțiilor modale constînd din: tonici fluctuante — uneori ambigue —, dominante slăbite de forță funcțională, acțiunea modulantă a treptelor mobile etc. —, toate permițînd desprinderea cu ușurință a cursului melodic de o zonă modală și intrarea în altă zonă modală (modulația).

Cu toate acestea, modulația în cîntul popular nu-și pierde cituși de puțin valoarea sa estetică, mai ales că mijloacele întrebuintate se arată deosebit de ingenioase și originale, fiind preluate și utilizate în creația cultă.

Procedeele polimodale, mutațiile modulatorii, progresiile, modurile cu transpoziție limitată (permutările micromodale), precum și alte asemenea mijloace de lucru, de un rafinament recunoscut în compoziție, au fost prefigurate — într-un fel sau altul — de către creația folclorică de pe diverse meridiane.

De remarcă că, aproape în toate cazurile, o modulație în cîntul popular este strîns legată de conținutul, sensul ideilor și sentimentelor pe care acesta le exprimă.

Principiul general care guvernează procesele modulatorii în cîntul popular constă în aceea că se pot schimba, cu ușurință, caracteristicile unei formațiuni modale prin cele ale altei formațiuni modale.

Un asemenea principiu, deosebit de activ în creația folclorică, a generat diverse procedee ca: inflexiunile (digresiunile) prin trepte mobile, paralelismul major-minor, contaminări și împrumuturi de la un mod la altul și chiar deplasarea funcțională (gravitațională) de pe un centru sonor pe altul (modulația în sensul ei autentic).

1. *Inflexiunile (digresiunile) în alte moduri prin trepte mobile* constituie unul din procedeele cele mai răspîndite în creația populară ²⁸⁸.

Într-adevăr, principiul observat mai întîi în pentatonii, apoi la vechii greci lucrînd numai în interiorul tetracordului, iar ulterior — la

²⁸⁸ O treaptă mobilă — în conceptul modal popular — poate să se miște în urcare sau coborîre la diferite intervale, cum sînt: $\frac{1}{4}$ ton, $\frac{1}{2}$ ton, $\frac{3}{4}$ ton și chiar la unele neidentificabile.

ALTE SISTEME MODALE UTILIZATE ÎN MUZICA POPOARELOR

Moduri cu structuri microtonice

În universul atît de variat al cîntului modal, sistemele ce conţin organic — nu numai ornamental — microtonii (sferturi, trei sferturi de ton etc.) vin cu caracteristici aparte, atît pe plan acustic, cît şi funcţional.

Pe plan acustic, modurile conţinînd microtonii produc reacţii psiho-fiziologice fireşti : ele par false pentru auzul educat numai prin sistemul de intonaţie ton-semiton, cum este cazul europenilor.

Pe plan funcţional — cu toate că deţin unele elemente comune sistemelor modale europene — modurile de structură microtonică generează principii şi relaţii melodice mai puţin obişnuite ; de aceea, compozitorii de astăzi, în febra investigării noului, caută tocmai asemenea funcţionalităţi şi raporturi venind dintr-o artă exotică, artă situată geografic în afara zonei modale europene.

Ca răspîndire, modurile conţinînd organic microtonii cuprind un mare spaţiu etno-geografic, deloc neglijabil pentru integrarea lor în conceptul marelui sistem modal, fiind predominante în muzica popoarelor arabo-persane (Maroc, Algeria, Tunisia, Libia, Egipt, Siria, Iran, Irak etc.), inclusiv a turcilor — întinzîndu-se pînă departe în Asia Centrală şi de Sud (India).

Din acest întins atlas dominat de cîntul modal, am desprins, în tratarea acestui capitol, modurile care au mai multe trăsături comune pentru întreaga muzică arabo-persană, precum şi unele moduri din India de Nord, socotindu-le suficiente pentru a reprezenta — în contextul lucrării de faţă — sistemele de factură microtonică ²⁹².

Studiul lor a devenit din ce în ce mai actual, compozitorii de astăzi dorind să se apropie cît mai mult de particularităţile cîntului modal din această parte a lumii ²⁹³.

---

²⁹² Prezentarea, unor asemenea moduri într-un capitol special urmăreşte, pe de o parte, folosirea acestora în studiul comparat, iar pe de alta, includerea lor în teoria generală a modurilor.

²⁹³ Bibliografia principală pentru tratarea acestui capitol :

— Salah el Mahdi. *La musique arabe*. Ed. Alphonse Leduc, Paris, 1972.

TONALITATEA

1. Introducere în studiul tonalității

Tonalitatea constituie un *concept specific de creație* elaborat și promovat de către arta muzicală cultă. Ea determină apariția unor opere de o mare valoare artistică, găsindu-și expresia în lucrările măștrilor artei preclasice, clasice, romantice, ai diverselor școli naționale de compoziție — întinzându-se peste secole pînă în contemporaneitate.

Bach, Haendel, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Chopin, Berlioz, Liszt, Ceaikovski, Wagner, Hindemith, Prokofiev, Stravinski, Bartók, Enescu etc., au creat opere nepieritoare avînd la bază principiul tonal de lucru.

Afirmarea tonalității constituie efectul practicării stilului armonic de creație (sec. XVII—XVIII), ea dezvoltîndu-se — la început timid, iar mai apoi impetuos — pe trupul polifoniei Renașterii și mai ales al monodiei acompaniate din perioada Barocului.

Ultima mare lucrare în stilul polifonic renașcentist a fost „*Missa Papae Marcelli*” compusă de cel mai de seamă reprezentant al acestui stil Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525—1594).

În uz, înainte de noul stil (armonic) se aflau cele patru moduri principale medievale : *doricul re-ré* ; *frigicul mi-mi'* ; *lidicul fa-fa'* ; *mixolidicul sol-sol'* ; precum și plagalele lor : *hipodoricul la-re-la'* ; *hipofrigicul si-mi-si'* ; *hipolidicul do-fa-do'* ; *hipomixolidicul re-sol-re'* ³⁰⁷.

Este de observat că din seria celor 8 moduri lipsesc tocmai modurile cu tonicile *do* și *la*, adică *majorul ionic* și *minorul eolic* ce vor constitui ulterior sistemele întrebuintate în tonalitate.

Cîteva nume sînt strîns legate de introducerea celor două moduri în teoria și practica muzicală : Henricus Loritus Glareanus (1488—1563), Gioseffo Zarlino (1517—1590), Jean Philippe Rameau (1683—1764) și Johann Sebastian Bach (1685—1750).

Meritul de a fi adus în circuitul teoretic modurile ionic *do-do'* (majorul natural) și eolic *la-la'* (minorul natural) îi revine — după cum s-a mai arătat — lui Henricus Loritus Glareanus, profesor-umanist

³⁰⁷ La modurile principale, cele 2 sunete menționate reprezintă cadrul octavei modale ; la cele plagale se adaugă un sunet la mijloc, care designă finala modului.

SISTEMUL TONAL CROMATIC

Un sistem cromatic de factură tonală are drept caracteristică principală *succesiunea elementelor sale — cînd sînt așezate în scară — numai prin semitonuri.*

Orice tonalitate poate fi organizată după principiul cromatic, în care caz gama corespunzătoare se va forma din 12 sunete, despărțite invariabil de un semiton (diatonic sau cromatic).

Gamă cromatică alcătuită cu elemente (cromatice) expansive (suitoare) :

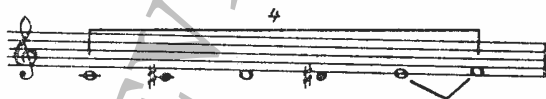

Gamă cromatică alcătuită cu elemente (cromatice) despresive (coboritoare) :

Pot fi cromatizate nu numai gamele diatonice, de 7 sunete, ci și formațiuni mai restrînse ca număr de sunete, cum sînt : tetracordul, pentacordul și hexacordul :

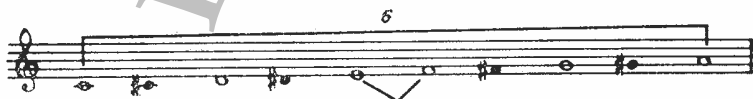
— tetracord cromatic

— pentacord cromatic

— hexacord cromatic

MODULAȚIA

„Vigoarea genetică a sunetului *Do* (a tonalității *Do*, n.a.) s-a epuizat. Sunetele născute din ființa sa (armonicele) îl înconjoară ca un șirag de feciori. Ele vor începe cîndva o viață de sine stătătoare, atunci cînd vor fi părăsit căminul părintesc“.

PAUL HINDEMITH

Principii de modulație în tonalitate

Procesul trecerii dintr-o tonalitate inițială în alta pe parcursul unei piese muzicale — angajînd sau nu și schimbarea modului —, poartă numele de modulație.

De îndată ce s-a schimbat centrul de gravitație, în legătură cu acesta se deplasează pe alte sunete întregul sistem funcțional — melodic și armonic — al respectivei piese muzicale.

Utilizată în creație din cele mai vechi timpuri — amintim fenomenul *metaboli* la vechii greci, tradus și interpretat de către medievali drept *mutatio* — modulația prezintă în tonalitate aspecte complexe pe plan melodic și, mai ales, pe cel armonic unde au loc, de fapt, desfășurările specifice ale fenomenului. Ca mijloc de expresie în mîna compozitorului, modulația constituie un principiu activ, înnoitor în desfășurarea discursului muzical, producînd „varietate de culoare, de planuri și de caracter“³⁵⁹, interes, tensiune și schimbare de atmosferă.

Se poate afirma că aproape toate marile cuceriri ale creației muzicale moderne se datoresc în bună parte modului ingenios de folosire a modulației tonale, chiar dacă avem în vedere consecințele sale extreme, care au dus, pînă la urmă, la aplicarea continuă a modulației și, în final, la atonalism.

Criteriile principale după care se studiază *modulația melodică* (teoria muzicii se ocupă numai de acest aspect) sînt :

— puterea de impunere și afirmare a noului centru tonal ;

³⁵⁹ Pașcanu Alexandru. *Armonia*, vol. II, pag. 52 (*op. cit.*).